

ויקח יעקב אבן

מוסף של ראש חודש

ראשי חֲדָשִׁים לְעַמְךָ נִתְּתָה, זְמַן כְּפָרָה לְכָל תּוֹלְדוֹתֶם. בְּהִיוֹתֶם מְקַרְבִּים לְפָנֶיךָ זָבְחֵי רְצוֹן וּשְׁעִירֵי חֲטָאת לְכַפֵּר בְּעֵדָם. זָכְרוֹן לְכֹלֵם יְהוֹי, וּתְשׁוּעַת נַפְשָׁם מִיַּד שׂוֹנֵא. מִזְבַּח חֲדָשׁ בְּצִיּוֹן תִּכְיֶן וְעוֹלַת רֹאשׁ חוֹדֶשׁ נִעְלָה עֲלֶיךָ, וּשְׁעִירֵי עֲזִים נִעְשָׂה בְּרְצוֹן. וּבְעִבּוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׁמַח כָּלֵנוּ. וּבְשִׁירֵי דָוִד עֲבַדְךָ הַנְּשַׁמְעִים בְּעִירְךָ, הָאֲמוּרִים לְפָנֶי מִזְבְּחֶךָ, אֶהְבֵּת עוֹלָם תְּבִיא לָהֶם וּבְרִית אָבוֹת לְבָנִים תִּזְכּוֹר.

כך נפתחת תפילת מוסף של ראש חודש לפי נוסח אשכנז. אין אנו יודעים מי הפייטן שניסח פתיחה זאת, אבל היא בוודאי קדומה ביותר, לאור העובדה שהיא כמעט זהה בכל הנוסחים. הבדלי הנוסח היחידים הינם:

- וּשְׁעִיר חֲטָאת וְכֵן וּשְׁעִיר עֲזִים ביחיד במקום רבים
- זָכְרוֹן לְכֹלֵם הָיָה אוּ יְהִיָּה ביחיד במקום יְהִי רַבִּים, ולשון עבר במקום עתיד,
- וּשִׁירֵי דָוִד עֲבַדְךָ נִשְׁמַע בְּעִירְךָ בעתיד פעיל (כבקשה?) במקום נפעל הווה.

מבחינות אחדות פתיחה זאת דומה לפתיחות של מוספים אחרים.

- היא מתחילה עם "מעין המאורע", בדומה למוסף לשבת "תכנת שבת רצית קרבנותיה", או מוסף למועדים "ותתן לנו ה' אלקינו באהבה את יום ה..."
- היא מציגה את הקשר של העם עם היום, בדומה למוסף למועדים "אתה בחרתנו מכל העמים".
- היא מביעה תקווה לחידוש העבודה בבית הבחירה כדי שנוכל להקריב את מוסף היום, בדומה לנוסח "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו, שתעלנו לארצנו ותיטענו בגבולנו, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו".

ואולם מכל הבחינות האחרות הטקסט שלפנינו שונה מאד ממקביליו.

- כאשר המועדים האחרים חלים בשבת, מסתפקים בהוספת איזכורי השבת, ואילו בראש חודש קיים טקסט שונה לגמרי עבור שבת – "אתה יצרת עולמך מקדם".
- במוסף לשבת מופיע "זכר למעשה בראשית" ובחגים "זכר ליציאת מצרים", ואילו כאן אין זכר לביטוי דומה. אמנם מופיעה המילה זיכרון, המקביל למילה זכר בקידוש של שבת – זכרון למעשה בראשית לעומת זכר ליציאת מצרים. במפתיע אין הסבר על מה הזכרון, אבל ברור שאין הזכרון לא למעשה בראשית ולא ליציאת מצרים.

ישנו הבדל משמעותי עוד יותר:

- הפתיחות האחרות מנוסחות בשפה ברורה ומובנת. ואילו בפתיחה כאן יש שרשרת של ביטויים לא מובנים, כגון
 - **לעמך נתת** – וכי אין לעמים אחרים ראשי חודשים?
 - **זמן כפרה** – מאין אנחנו למדים כי ראש חודש הוא זמן כפרה?
 - **לכל תולדותם** – מי הם התולדות כאן?
 - **זכרון לכולם** – כולם? למי הזכרון?
 - **תשועת נפשם** – למה צריך תשועה לנפשם?
 - **מיד שונא** – מי הוא השונא המסתורי הזה?
 - **עולת ... ושעירי** ... למה עשר העולות בלשון יחיד ואילו שעיר יחיד ברבים?
 - **שירי דוד** – וכי אין אומרים מזמורי תהלים במקדש בכל יום?
 - **אהבת עולם תביא להם** – אהבה של מי למי? ולבסוף
 - **ברית אבות לבנים תזכור** – על איזה ברית מדובר, מי האבות ומי הבנים?וכך עוד הרבה. בעצם, נוסח הפתיחה תמוה ביותר ולגמרי לא מובן.

מתוך עיון בפירושים המופיעים בשולי כמה וכמה סידורים, נמצא שלל הסברים למושגים הקשים. לדוגמא, לפי פירוש אחד **תולדותם** מתייחס לילדים קטנים שהינם בסכנה בהתחלת החודש דווקא. **השונא** הינו השטן שמחפש להעניש את אותם הילדים הקטנים על עוונות אבותם. **שירי דוד** הינם תהלים שהאבות צריכים לומר לכפר על עוונותם בחודש הקודם כדי להציל את בניהם הקטנים. וכך הלאה הסברים מפולפלים המנותקים עד אין קץ מפשט נוסח התפילה.

בהמשך אסביר בפשטות את הנוסח של פתיחת תפילת המוסף בהתבסס על מקראות בעניין ראש חודש. לפני הניתוח המילולי אפתח בהקדמה קצרה על אודות תפילת מוסף של ראש חודש.

הקדמה – תפילת מוסף של ראש חודש

כבר בזמן הבית היה נהוג להתפלל תפילה מיוחדת המקבילה לקרבן מוסף:

אנשי כנסת הגדולה תקנו תפילת מוסף וסמכוה רבנן אקורבנות. ברכות כ"ו

כלומר, שלא כמו תפילות שחרית, מנחה, וערבית, המקבילים לקרבנות אבל אין בהן איזכור של אותם הקרבנות בנוסח התפילה, קבעו רבנן שיש צורך ב**אסמכתא**, כלומר יש להזכיר בנוסח התפילה את עניין הקרבן. האיזכור מבוצע על ידי הבאת הפסוקים המתאימים מפרשת פנחס.

יש גם התייחסות מיוחדת מזמן התנאים לתפילת מוסף בראש חודש:

כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים, ערבית שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ואומר מעין המאורע בהודאה, ואם לא אמר מעין המאורע מחזירין אותו. וכל שיש בו מוסף, כגון ראש חודש וחולו של מועד, שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ואומר קדושת היום בעבודה. תוספתא פרק ג' י"ד

עדות זאת מעידה רק על נוסח שחרית ומנחה של אותו יום בו נאמרת תפילת מוסף, אבל אינה חושפת את נוסח תפילת המוסף.

מה שניתן להסיק הוא שנוסח תפילת מוסף הכיל אזכור האסמכתא "מעין המאורע", כי אחרת למה צריך לומר מעין המאורע בתפילות האחרות כאשר אין מתפללים מוסף?

מתקופת האמוראים יש לנו שתי עדויות שונות על נוסח החתימה של הברכה האמצעית של תפילת מוסף של ראש חודש.

רבי יוסי בר נהוריא אמר "מקדש ישראל מחדש חדשים". רבי חייא בר אשי אמר מקדש ישראל וראשי חדשים. תלמוד ירושלמי ברכות ט' הלכה ב וגרסא מלאה יותר לרישא מצוטטת בספר "אור זרוע" לר' יצחק בן משה (המאה ה-13):

רבי יוסי בר נהוריא אמר - כי בישראל עמך בחרת מכל העמים וחוקי ראשי חדשים להם קבעת, ברוך מקדש ישראל ומחדש חדשים. כמו כן דנים האמוראים בנוסח החתימה כאשר ראש חודש חל בשבת.

מוספי שבת ומוספי ראש חדש מי קודם? ר' ירמיה סבר מימר מוספי שבת ומוספי ר"ח, מוספי ר"ח קודמין. חייליה דר' ירמיה מה דא שירו של שבת ושירו של ראש חדש, שירו של ראש חדש קודם. א"ר יוסי שנייא דא"ר חייא בשם ר' יוחנן - כדי לפרסמו ולהודיע שהוא ראש חדש. ירושלמי סוכה ה' הלכה ו'

אין בתלמוד הנחיות נוספות. היום אנחנו יודעים מקטעי גניזה שהנוסח שהיה נהוג בזמן הבית אינו דומה לנוסח הנמצא לפנינו היום. מסתבר שבמקור הנוסח היה דומה יותר למוסף החגים (אתה בחרתנו). לעומת זאת, בסידורי רב עמרם גאון ורב סעדיה גאון יש כבר נוסחים הדומים מאד לנוסח הנמצא בידינו.

ראשי חדשים לעמך נתת וכ"ו, זכרון לכלם יהיו וכ"ו, עולת ראש חדש נעלה עליו, שעיר עזים וכ"ו, ושירי דוד נשמע בעירך וכ"ו, עד וברית אבות לבנים תזכור. סידור הרב עמרם גאון

ראשי חדשים לעמך נתת זמן כפרה לכל תולדותם, להיות מקריבים לפניך זבחי רצון שעירי חטאת לכפר בעדם, זכרון לכולם יהיו, תשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון תכין, עולת ראש חדש נעלה עליו, שעיר עזים נעשה ברצון, ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו, שירי דוד נשמע בעירך הנאמרים לפני מזבחך, אהבת עמך תביא להם וברית אבות לבנים תזכור. אז ישישו עמך ועדתך בעשותם קרבנם על גבי מזבחך. סידור הרב סעדיה גאון

נעבור לניתוח נוסח הפתיחה מילה אחר מילה.

ראשי חודשים לעמך נתת

כבר בארבע המילים הראשונות מתעוררות שתי שאלות.

הראשונה: למה "ראשי חודשים" ברבים ולא "ראש חודש" ביחיד? ברור שיש הרבה ראשי חודשים בשנה, אבל יש עוד יותר שבתות, ובמוסף לשבת נאמר:

תפנת שבת רצית קרבנותיה בלשון יחיד, ולא תיכנת שבתות רצית קרבנותיהן בלשון רבים.

והשאלה השניה: מהו מקור לרעיון שה' נתן דווקא לעמו את ראשי החודשים ולא לכלל בני אנוש?

נתחיל עם עניין לשון הרבים. עלינו לזכור שהפתיחות לכל תפילות המוסף הינן מבוא לפסקה מפרשת פנחס המתאר את קרבנות היום. לגבי ראש חודש אומר הכתוב:

וּבְרָאשֵׁי חֳדָשֶׁיְכֶם תִּקְרְיֻבוּ עֲלֶיהָ בַּיּוֹם הַהוּא בְּמִדְבַר כַּח י"א

בלשון רבים, ואילו לגבי שבת נוקט הכתוב בלשון יחיד:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כִבָּשִׁים בְּנֵי שָׁנָה תִּמְיָמֶם בְּמִדְבַר כַּח ט"

ברור איפוא שנקט מחבר התפילה בלשון הכתוב.

ניגש לשאלה השניה. אנחנו מבחינים שבפסוק כתוב ובראשי חודשיכם. הכתוב אומר לנו שבמובן כלשהו ראשי החודשים הינם של העם המקריב את הקרבנות, כלומר של עם ישראל. נוסח זה הינו שונה מהנוסח המצוי אצל שבת והחגים האחרים בפרשת פנחס. בפסוק המקביל לגבי שבת לא כתוב ביום שבתכם, ולגבי פסח לא כתוב פסחכם! לגבי שבועות כן כתוב שבועותיכם, ונסביר את המשותף בינו לבין ראש חודש בהמשך.

כמו כן, בפרשת אמור, בה אין זכר לקרבן ראש חודש, כתוב:

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדֵי. שְׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מִלְאכָה, וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ, כָּל מִלְאכָה לֹא תַעֲשׂוּ, שַׁבַּת הוּא לַה' בְּכֹל מוֹשְׁבֵי תֵיכֶם. אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה' מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם. וַיְקַרֵּא כ"ג א'-ד'

כלומר שבת, וכן בהמשך פסח, שבועות, ראש השנה, יום כיפור, וסוכות, כולם הם מועדי ה', "אלה הם מועדי". ראשי החודשים אינם נכללים ברשימת מועדי ה', ולכן הינם ממין אחר.

הסיבה לכך שראשי החודשים נתונים לעם ישראל ברורה. עם ישראל קובע את מועדו של ראש חודש – בימי קדם על ידי ראייה, ובימינו על ידי החישוב. כלומר הקב"ה נתן לעם ישראל את החופש לקבוע מתי יחול ראש חודש. בעניין זה ראש חודש הינו שונה מהותית משבתות ומועדים אחרים. ה' בעצמו קבע מתי חל שבת עוד בימי בראשית. לאחר קביעת ראש החודש על ידי עם ישראל, ה' קבע ביציאת מצרים שפסח הינו בחודש הראשון בארבעה עשר יום לחודש. ואילו קביעת ראש חודש מסורה בצורה מוחלטת לעם ישראל.

זכורים היטב פעמים שנפלו ויכוחים בין חכמים בעניין קביעת המולד, והוכרע להלכה שלסנהדרין זכות בלעדית לקדש את החודש. מפורסם שרבן גמליאל קיבל עדויות מפוקפקות לגבי ראיית המולד, ובמיוחד זכור הריב על כך עם רבי יהושע :

ועוד באו שניים ואמרו ראינוהו בזמנו ובליילי עיבורו לא נראה, וקיבלם רבן גמליאל. אמר רבי דוסא בן הרכינס, עדי שקר הם! היאך מעידים על האישה שילדה ולמחר כרסה בין שיניה? אמר לו רבי יהושע, רואה אני את דבריך. שלח לו רבן גמליאל, גוזר אני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום שחל יום הכיפורים להיות בחשבונך. הלך ומצאו רבי עקיבה מצר. אמר לו, יש לי ללמוד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי, שנאמר "אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם" - "אשר תקראו אותם", בין בזמנך בין שלא בזמנך, אין לי מועדות אלא אלו. בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס. אמר לו, אם באים אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו, שנאמר "ויעל משה, ואהרון, נדב, ואביהוא, ושבעים, מזקני ישראל". למה לא נתפרשו שמותן של זקנים? אלא ללמדך, שכל שלושה ושלושה שיעמדו בית דין על ישראל, הרי הם כבית דינו של משה. נטל מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכיפורים להיות בחשבונו. משנה מסכת ראש השנה פרק ב'

ומה לגבי ימינו שאין קביעת החודש על ידי ראיית המולד? האם הקביעה בידי עם ישראל היתה רק בימי קדם, והיום נוטלה הקביעה מאיתנו והינה אוטומטית לפי הלוח הקבוע? הרמב"ם קובע:

ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא - שבזמן שיש סנהדרין, קובעין על הראייה, ובזמן שאין שם סנהדרין, קובעין על חשבון זה שאנו מחשבין בו היום. רמב"ם משנה תורה הלכות קידוש החודש ה' ב'

בכל זאת התשובה הינה שלילית. גם היום הקביעה בידי ישראל כי עצם שיטת החישוב גם היא נקבעת על ידי העם דרך חכמיו, וניתן באופן עקרוני לשנות את דרך החישוב כאשר יהיה צורך בכך. השינוי האחרון בלוח התרחש בשנת ד'תרפ"ב (921-922) בה נפלה מחלוקת בין גאון ארץ ישראל בן מאיר (שהיה מצאצאי הנשיאים מבית הלל) לבין חכמי בבל, בעניין דחיית ראש השנה (שהינה קביעת ראש חודש תשרי לפי החישוב). עד לאותו זמן היה ברור לכל שקביעות השנה נמסרה מארץ ישראל ונתקבלה בכל תפוצות ישראל, כפי שקובע הרמב"ם:

אין מחשבין וקובעין חודשים ומעברין שנים אלא בארץ ישראל, שנאמר "כי מציון תצא תורה, ודבר ה' מירושלים". ואם היה אדם גדול בחכמה, ונסמך בארץ ישראל, ויצא לחוצה לארץ, ולא הניח בארץ ישראל כמותו - הרי זה מחשב וקובע חודשים ומעבר שנים בחוצה לארץ; ואם נודע לו שנעשה בארץ ישראל אדם גדול כמותו, ואין צריך לומר גדול ממנו - הרי זה אסור לקבוע ולעבר, בחוצה לארץ; ואם עבר וקבע ועיבר, לא עשה כלום. רמב"ם הלכות קידוש החודש פרק א הלכה ח'

ואולם, מסורת היתה אצל חכמי בבל שאם מולד תשרי חל לפי החישוב לאחר חצות היום הוא נקרא "מולד זקן" וראש השנה נדחה ביום אחד. כך אנו שומעים מפי אבא, אביו של ר' שמלאי:

מחשבין את תולדתו: נולד קודם חצות - בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה; לא נולד קודם חצות - בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה. בבלי מסכת ראש השנה כ:

ואילו המסורת שהיתה בידי בן מאיר היתה ש"מולד זקן" אינו חל אלא לאחר חצות היום ועוד תרמ"ב (642) חלקים, כלומר כחצי שעה יותר מאוחר מהמסורת הבבלית. בשנת ד'תרפ"ב המולד חל בשבת 237 חלקים אחר חצות היום. ולכן, על פי בן מאיר לא היתה דחיית מולד זקן, וראש השנה היתה בשבת. ואילו לפי חכמי בבל היתה דחיית מולד זקן וראש השנה נדחתה ליום א', ובגלל דחיית "לא אדו ראש" ליום ב'. וכך במשך כמה שנים חגגו יהודי ארץ ישראל ויהודי התפוצות את החגים בימים שונים!

באותה תקופה ר' סעדיה גאון, שנולד במצרים ולמד תקופה מסויימת אצל בן מאיר בארץ ישראל, הגיע לבבל. בעצת ראש הגולה דוד בן זכאי (מזרע בית דוד) כתב הרס"ג אגרת לבן מאיר בנסיון לשכנעו לחזור בו. ואולם בן מאיר ענה באגרת מפורטת, והוסיף שאין לחכמי בבל זכות לקבוע את מהלך הלוח בחו"ל. לאחר מכן כתב הרס"ג את טיעונו ב"ספר המועדים", ושלה אגרות לכל היהודים לשכנעם לנהוג על פיו.

בסופו של דבר בן מאיר חזר בו לאחר קבלת אגרות תחנונים מכל קצוות תבל, ובשנת ד'תרפ"ה, בה הסכימו שתי השיטות, התאחדו הקהילות. הרס"ג נמנה לגאון סורא למרות שלא היה מצאצאי האמוראים כנהוג, ולהלכה אנחנו נוהגים היום לפי מסורת בבל.

הזכרנו שבדומה לראש חודש, לגבי חג השבועות כתוב בשבועותיכם.

וּבַיּוֹם הַפְּפוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה - בְּשִׁבְעַתֵּיכֶם. במדבר כ"ח כ"ו

ההסבר דומה להסברנו לעיל. גם לגבי שבועות לא ניתן תאריך מדוייק אלא נותר הדבר בידי עם ישראל. לא כתוב שחג השבועות חל "בשישה לחודש השלישי", אלא תאריכו נקבע כך:

וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת, מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה, שִׁבְעַת שָׁבֹתוֹת תִּמְיַמַּת תִּהְיֶינָה. ויקרא כ"ג ט"ו

שִׁבְעָה שָׁבָעַת תִּסְפֹּר לָךְ, מִהַחֵל חֶרְמֶשׁ בַּקָּמָה, תִּחַל לְסַפֵּר שִׁבְעָה שָׁבָעוֹת. וְעֲשִׂיתָ חַג שִׁבְעוֹת דְּבָרִים ט"ז ט' - י'

אמנם חכמינו קשרו את מועד תחילת ספירת העומר בתאריך קבוע – ממחרת הפסח, כלומר ביום השני של החג, אבל קביעה זאת היתה שנויה במחלוקת. לעומת חז"ל קבעו הצדוקים שיש לפרש את הביטוי ממחרת השבת כפשוטו, וכך התחילו בספירה במוצאי שבת שלאחר יום א' של פסח. אם כן, כדעת הצדוקים (ובעקבותיהם הבייתוסים והקראים) אין תאריך קבוע לחג השבועות, והספירה של ספירת העומר אינה טכנית גרידא. לפי הבנתם, התורה לא קבעה את התאריך המדוייק של שני מועדים, יום טכס הנפת העומר, וחג השבועות. ולדעתם היה חשוב שהראשון לא יחול בשבת כדי למנוע חילול שבת בפרהסיה הכרוך בקצירת העומר.

כיון שחשיכה, אומר להן בא השמש? אומרין הין! בא השמש? אומרין הין! בא השמש? אומרין הין! בא השמש? אומרין הין! מגל זו? אומרין הין! מגל זו? אומרין הין! קופה זו? אומרין הין! קופה זו? אומרין הין! בשבת, אומר להן שבת זו? אומרין הין! שבת זו? אומרין הין! אקצור? והן אומרין לו קצור! שלושה פעמים על כל דבר ודבר, והן אומרין הין, הין, הין. כל כך למה? מפני הבייתוסיין, שהיו אומרין אין קצירת העומר במוצאי יום טוב. משנה מנחות פרק י' משנה ג'

אמנם בימינו, הלוח הקבוע מונע מיום ב' של פסח לחול בשבת, אבל בזמן המשנה הדבר יכול היה להתרחש. לפי המשנה יצאו גם בשבת מחוץ לירושלים וקצרו שלוש הסאין של ביכורים והביאו חזרה למקדש. בשדה הקוצר אפילו חוזר שלוש פעמים על השאלה "האם היום שבת?" ואח"כ על השאלה "האם בכל זאת אקצור?" והעם עונה לו כן. ברור שבתוך המקדש עבודות היום דוחות את השבת, אבל היו שרצו להימנע מפעולות אלו במדינה. לעומתם, חכמים ראו את הפעולות החקלאיות בארץ ישראל כחשובות מספיק לאפשר דחיית שבת מפניהן, ובכך העם הסכים ובחר לקיים את הנפת העומר ביום ב' של פסח (אף אם הוא חל בשבת) ואת חג השבועות ביום ו' בסיון.

זמן כפרה

מהיכן לקח מחבר הפתיחה שמטרת ראש חודש כפרה? הדבר בוודאי נובע מהקרבת קרבן חטאת בראש חודש:

וּשְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַה' בַּמִּדְבָּר כ"ח ט"ו

ואולם בכל החגים נקרב קרבן חטאת זהה, ובחלקם אף כתוב במפורש שחטאת זאת הינה לכפרה:

בפסח: וּשְׁעִיר חַטָּאת אֶחָד, לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם
בשבועות: שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד, לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם
בראש השנה: וּשְׁעִיר עִזִּים אֶחָד חַטָּאת, לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם
ביום כיפור: שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד חַטָּאת, מִלִּבְד חַטָּאת הַכֹּפְרִים
בכל ימי סוכות: וּשְׁעִיר עִזִּים אֶחָד חַטָּאת
בשמיני עצרת: וּשְׁעִיר חַטָּאת אֶחָד

ואם אין אנו רגילים לקרא לפסח ושבועות "זמן כפרה", על אף הציון המפורש ששעיר חטאתם בא לכפר, למה לנו להסיק שמטרתו המיוחדת של ראש חודש הינה זמן כפרה? ההסבר הפשוט ביותר הינו שאין חטאות ציבור בחול ובשבת, ולכן חטאת הציבור התדיר ביותר הינו של ראש חודש. ולכן ראש חודש, שאין לו הלכות מיוחדות כגון אכילת מצה, תקיעה בשופר, או נטילת לולב, אבל יש בו הקרבת חטאת ציבור, נתפש בעיני ציבור באי המקדש כזמן כפרה.

בנוסף להסבר הפשוט הזה, ישנו הסבר נוסף. בפרק הראשון של מסכת שבועות, דנה המשנה באמצעים לכפר על חטאים. וכך לשון המשנה:

כל שיש בה ידיעה בתחילה, וידיעה בסוף, והעלם בינתיים - הרי זה בעולה ויורד. אם יש בה ידיעה בתחילה, ואין בה ידיעה בסוף - השעיר הנעשה בפנים ויום הכיפורים תולה עד שתיוודע לו, ויביא בעולה ויורד.

אין בה ידיעה בתחילה, אבל יש בה ידיעה בסוף - השעיר הנעשה בחוץ ויום הכיפורים מכפר. שנאמר "מלבד חטאת הכיפורים". על שזה מכפר, זה מכפר. מה הפנימי אינו מכפר אלא על דבר שיש בו ידיעה, אף החיצון אינו מכפר אלא על דבר שיש בו ידיעה.

על שאין בה ידיעה לא בתחילה ולא בסוף - שעירי רגלים ושעירי ראשי חודשים מכפרין, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר - שעירי רגלים מכפרין, אבל לא שעירי ראשי חודשים. ועל מה שעירי ראשי חודשים מכפרין? על טהור שאכל טמא. רבי מאיר אומר - כל השעירים כפרתן שווה על טומאת מקדש וקודשיו. שהיה רבי שמעון אומר - שעירי ראשי חודשים מכפרין על טהור שאכל טמא, ושל רגלים מכפרין על שאין בה ידיעה לא בתחילה ולא בסוף, ושל יום הכיפורים מכפרין על שאין בה ידיעה בתחילה, אבל יש בה ידיעה בסוף. אמרו לו - מה הן שיקרבו זה בזה? אמר להן - יקרבו. אמרו לו - הואיל ואין כפרתן שווה היאך הן קרבין? אמר להן - כולם באים לכפר על טומאת מקדש וקודשיו.

רבי שמעון בן יהודה אומר משמו - שעירי ראשי חודשים מכפרין על הטהור שאכל טמא. מוסיף עליהם של רגלים, שהן מכפרין על הטהור שאכל טמא, ועל שאין בה ידיעה לא בתחילה ולא בסוף. מוסיף עליהן של יום הכיפורים, שהוא מכפר על טהור שאכל טמא, ועל שאין בה ידיעה לא בתחילה ולא בסוף, ועל שאין בה ידיעה בתחילה אבל יש בה ידיעה בסוף. אמרו לו - אומר היה שיקרבו זה בזה? אמר להן - הין. אמרו לו - אם כן יהיו של יום הכיפורים קרבין בראשי חודשים, אבל היאך של ראשי חודשים קרבין ביום הכיפורים לכפר כפרה שאינה שלהם? אמר להם - כולם באים לכפר על טומאת מקדש וקודשיו. משנה שבועות פרק א משניות ב'ה'

החוטא בשוגג ונדע לו על חטאתו מביא קרבן חטאת יחיד. אבל מי שלא נודע לו שחטא, לא ידע להביא קרבן, ולא יתכפר לו! לשם כך באות חטאות ציבור. לפי רבי יהודה שעיר החטאת של ראש חודש בא לכפר על חטאים שהחוטא לא ידע עליהם בעת המעשה, ובנוסף לא נודע לו עליהם אחר כך. ואילו אם נודע לו אחר כך שחטא, רק שעיר החטאת של יום כיפור מכפר. ומקובל שבמלוקת בין רבי יהודה לבין רבי מאיר או רבי שמעון שההלכה כרבי יהודה. ואם כך, כוונת הפתיחה למוסף של ראש חודש הינה שמהות ראש חודש זמן כפרה על חטאים שאין יודעים עליהם לא בשעת העבירה ולא לאחר מכן. וכך דומה ראש חודש ליום הכיפורים!

גם רבי שמעון וגם רבי מאיר חולקים על רבי יהודה. רבי שמעון (בר יוחאי) סובר שקרבנות החטאת של הרגלים באים לכפר על כל חטאים שלא נודע עליהם, ואילו קרבן החטאת של ראש חודש מוגבל לכפר על אכילת דבר טמא. רבי שמעון בן יהודה מסביר שכוונתו של רבי שמעון היא שיש סולם של קרבנות חטאת. השלב הקל ביותר הינו חטאת של ראש חודש שמכפר רק על אכילת דבר טמא. גבוה יותר הינו השלב של חטאת הרגלים שמכפר גם על חטאים שלא יודעים עליהם. השלב הגבוה ביותר הינו של חטאת יום כיפור המכפר על שני הדברים האלה ואף על חטאים שנועים עליהם לאחר מעשה. רבי מאיר אינו דורש סולם של קרבנות חטאת, אלא סובר של כל קרבנות חטאת שווים ומכפרים על טומאת המקדש.

מה טעמו של רבי יהודה ולמה חולקים עליו? יש הסבר לסברת ר' יהודה גם בבלי וגם בירושלמי:

על שאין בה ידיעה בתחילה ולא בסוף שעירי רגלים ושעירי ראשי חודשים מכפרין, דברי ר' יהודה. א"ר יהודה אמר שמואל - מאי טעמא דר' יהודה? אמר קרא "ושעיר עזים אחד לחטאת לה". חטא שאין מכיר בו אלא ה' יהא שעיר זה מכפר. בבלי שבועות ט.

ר' לעזר בשם ר' הושעיה - טעמא דרבי יהודה "ושעיר עזים חטאת לה" חטא שאין יודע בו אלא ה', שעיר זה מכפר. ירושלמי שבועות פרק א הלכה ד'

לפי הסבר שני התלמודים רבי יהודה שם לב לתוספת של מילה אחת במקרא שאינה מופיעה אצל אף חג אחר. לגבי ראש חודש התורה אומרת וְשִׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחֻטָּאת לַה', ודרש ר' יהודה ששעיר חטאת זה מכפר על חטאים שאין לאדם החוטא ידיעה עליהם, אלא רק לה' יש ידיעה עליהם.

ואיך מתרצים החולקים על רבי יהודה את תוספת המילה לה'? אין הסבר במקום, אבל יש מדרש מפורסם המבוסס על אותה תוספת מילה, היכול להסביר את עמדתם של ר' מאיר ור' שמעון.

רבי שמעון בן פזי רמי - כתיב "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" וכתוב "את המאור הגדול ואת המאור הקטן". אמרה ירח לפני הקב"ה – ריבונו של עולם, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה - לכי ומעטי את עצמך! אמרה לפניו - ריבונו של עולם, הואיל ואמרתני לפניך דבר הגון אמעיט את עצמי? אמר לה - לכי ומשול ביום ובלילה! אמרה ליה - מאי רבותיה דשרגא בטיהרא מאי אהני" אמר לה - זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים! אמרה ליה - יומא נמי אי אפשר דלא מנו ביה תקופותא דכתיב והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים. זיל ליקרו צדיקי בשמך - יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן! חזייה דלא קא מיתבא דעתה. אמר הקב"ה - הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח. והיינו דאמר רבי שמעון בן לקיש מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח. בבלי חולין 50:

יש לשים לב לכמה דברים כאן. מיעוט הירח יכול להתפרש כמיעוטו בזמן ראשית העולם ביחס לשמש, וניתן להבינו גם כמיעוט המתרחש כל חודש מחדש עד להיעלמותו של הירח בזמן המולד. שנית, האמירה שישראל ימנו את הימים ושנים על פי הירח מתאימה למה שדיברנו לעיל שישראל קובעים את ראשי החדשים.

לפי מדרש זה ראש חודש הינו אכן זמן כפרה, אבל לא זמן כפרה לעם ישראל כי אם זמן כפרה כביכול של הקב"ה על שמיעט את הירח, דבר המסביר את הביטוי חטאת לה'! אם כן, איך זה מסתדר עם ההמשך "לכל תולדותם" שנראה מכוון לכפרה על תולדות ישראל? אם נקבל את הגישה הזאת הכוונה ב"תולדות" הינה דומה למשמעותו בפסוק

אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהַבְרָאָם, בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם.
בראשית ב'ד'

כלומר כפרה להתרחשויות של מעשה בראשית.

נראה שמחבר הפתיחה למוסף לא קיבל את הגישה הזאת. אם כך היתה כוונתו ב"זמן כפרה" היה עליו לשלב בפתיחה "זכר למעשה בראשית", כפי שמופיע במוסף של שבת!

ברצוני להציע הסבר נוסף. בראש חודש הראשון שבו הקריבו חטאת הציבור, אירע תקלה בהקרבתה. וכך כתוב:

וְאֵת שְׁעִיר הַחֻטָּאת דָּרַשׁ דָּרַשׁ מִשֶּׁה וְהִנֵּה שֹׁרֵף, וַיִּקְצֹף עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אֶהֱרֹן הַנוֹתָרִם, יֹאמֵרוּ. מִדּוּעַ לֹא אֶכְלַתְּם אֶת הַחֻטָּאת בְּמָקוֹם הַקֹּדֶשׁ? כִּי קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים הוּא! וְאִתְּהָ נָתַן לָכֶם לְשֹׂאת אֶת עֹן הָעֵדָה, לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם, לִפְנֵי ה'.
ויקרא י' ט"ז-י"ז

מדובר כאן ביום הראשון של חנוכת המשכן במדבר, שהיה ראש חודש ניסן, ובו הוקרבו שלשה שלשה שעירי חטאת. הראשון הינו השעיר המיוחד לחנוכת המשכן:

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׂמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן – קַח לְךָ עֵגֶל בֶּן בָּקָר לְחֻטָּאת וְאֵיל לְעֹלָה תְּמִימִם, וְהִקְרַב לְפָנַי ה' . וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבֹר לֵאמֹר: **קָחוּ שְׂעִיר עִזִּים לְחֻטָּאת וְעֵגֶל וְכִבֵּשׂ בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה. וְשׂוֹר וְאֵיל לְשִׁלְמִים, לְזִבְחַת לְפָנַי ה', וּמִנְחָה בְּלוּלָה בְשֶׁמֶן, כִּי הַיּוֹם ה' נִרְאָה אֲלֵיכֶם.** ויקרא ט' א'-די

השני הינו השעיר שהקריב נחשון בן עמינדב, נשיא יהודה.

וַיְהִי הַמִּקְרִיב בַּיּוֹם הַרְּאִשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ: נַחֲשׁוֹן בֶּן עַמִּינַדָב לְמִטָּה יְהוּדָה. וְקָרְבָּנוֹ קִעֲרַת כֶּסֶף אַחַת, שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מְשֻׁקָּלָהּ, מִזְרֶק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ, שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְשֶׁמֶן לְמִנְחָה. כֶּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קִטְרֶת. פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר, אֵיל אֶחָד, כִּבֵּשׂ אֶחָד בֶּן-שָׁנָה, לְעֹלָה. **שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחֻטָּאת.** וּלְזִבְחַת הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם, אֵילִם חֲמִשָּׁה, עֲתוּדִים חֲמִשָּׁה, כִּבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה, זֶה קָרְבֵּן נַחֲשׁוֹן בֶּן עַמִּינַדָב. במדבר ז' י"ב-י"ז

והשלישי, שעיר החטאת של ראש חודש. רש"י, ורוב המפרשים מסיקים שהשעיר ששורף היה שעיר של ראש חודש, ושבני אהרון שרפו אותו משום שסברו שלא ראוי להם לאכל אותו בעודם מתאבלים על אחיהם נדב ואביהו.

לעניות דעתי יש הסבר נוסף לסברת אלעזר ואיתמר (ואולי אהרון בעצמו הורה על כך). הפסוק אומר ששעיר החטאת של ראש חודש הינו שעיר חטאת לה'. הנוסח דומה למדי לשעיר החטאת של יום הכיפורים, הנקרא השעיר הנשרף:

וַיִּתֵּן אַהֲרֹן עַל שְׁנֵי הַשְּׂעִירִים גִּרְלוֹת, גֹּרֶל אֶחָד לַה', וְגֹרֶל אֶחָד לְעִזָּאֵזֶל. וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת הַשְּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגֹּרֶל לַה', וְעָשָׂהוּ חֻטָּאת. ויקרא ט"ז ח'-ט'

טרף בקלפי והעלה שני גורלות - אחד כתוב עליו לה', ואחד כתוב עליו לעזאזל. אם של שם עלה בימינו, הסגן אומר לו: אישי כוהן גדול הגבה ימינך. ואם בשמאלו עלה, ראש בית אב אומר לו: אישי כוהן גדול הגבה שמאלך. נתנם על שני השעירים ואומר - לה' חטאתך רבי ישמעאל אומר, לא היה צריך לומר חטאת, אלא לה'. והם עונין אחריו, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. משנה מסכת יומא פרק ד' משנה א'

להלכה יש רק שני שעירי חטאת הנשרפים ואין נאכלים לכהנים, השעיר של יום הכיפורים (כי הרי אי אפשר לאוכלו ביום הצום) ושעיר חטאת שמביא העם על עוון עבודה זרה. נדמה לי שבני אהרון הסיקו מתוך גזרה שווה (לה' - לה') שגם שעיר החטאת של ראש חודש צריכים לשורפו ולא לאוכלו. וכך שוב אנו רואים את הדמיון בין יום כיפור לבין ראש חודש, והצדקת כינוי ראש חודש "זמן כפרה".

בימינו יש הנוהגים לצום בערב ראש חודש, ולומר סדר תפילות "יום כיפור קטן" סמוך לתפילת מנחה. הכינוי "יום כיפור קטן" נובע מהרעיון שיום כיפור הוא זמן כפרה על כל השנה, ואילו ראש חודש הוא זמן כפרה על החודש שעבר בלבד.

לְכָל תּוֹלְדוֹתֵם

נהרות של דיו נשפכו על שתי מילים אלו! המילה **תולדותם** מופיע בכמה מקומות בתנ"ך, כגון:

וַיְהִי בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל, תּוֹלְדֹתֵם לְמִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתְכֶם בַּמְדָּבָר א' כ'

בְּנֵי, אֲבֹתֵהֶם יִצְחָק, וַיִּשְׁמַעְאֵל. אֱלֹהֵי תּוֹלְדוֹתֵם - בְּכֹר יִשְׁמַעְאֵל נְבִיאוֹת, וְקָדָר
וְאֲדָבְאֵל וּמִבְּשָׁם דברי הימים א' כ"ח-כ"ט

ואנו רואים שמשעות המילה שקולה **בניהם** או **זרעם**. ואכן מוצאים אנו פירוש זה, לדוגמא בסידור "עבודת ישראל":

תולדות עמך ר"ל לכל זרעם, כן פרושו הפשוט.

"סדר עבודת ישראל" ביאור "יכין לשון" מאת יצחק בן אריה יוסף דוב בער

לעומת פירוש פשוט זה של תולדות **העם**, רבי יהודה הלוי, בספר הכוזרי, מפרש כאן תולדותם כתולדות **הזמן** ומבין את המשפט "זמן כפרה לכל תולדות החדשים":

ואחר כך יהיה עתיד לרפואה החודשית שהיא זמן כפרה לכל תולדותם, רצוני לומר, תולדות החדשים וחדושי הימים, כמו שאמר "כי לא תדע מה ילד יום" ספר הכוזרי, מאמר שלישי פסקה ה'

כנראה ריה"ל מגיע לפירוש זה מתוך רגישות לדקדוק המשפט. נאמר "ראשי חדשים (ברבים) לעמך (ביחיד) נתת", ולכן "תולדותם" צריך להתייחס לראשי החדשים, ולא לעם! ואולם, בהמשך נאמר "בהיותם מקריבים", ואין אפשרות להתמיד ולומר שראשי החדשים מקריבים!

פירושים אחרים מתרחקים עוד יותר מהפשוט. בפירוש יריעות שלמה על סדר התפילה וההגדה של שלמה קלוגר הנדפס בסידור בית יעקב מלעמבערג אנו מוצאים

ראשי חדשים לעמך נתת וכ"ו - כל זה אינו מובן כלל. חדא מ"ש לכל תולדותם למה הזכיר כאן תולדות הול"ל זמן כפרה לכולם גם מ"ש אח"כ זכרון לכולם יהיו ותשועת נפשם מיד שונא אינו מובן כלל. אך נראה להבין הענין דנראה דעיקר כפרת ראש חודש הוא על עון הקרי שהעון הקרי גורמין שהניצוצות הקדושות שהיו ראויים להוליד בישראל נופלים לקליפה ומזה נולדים כל הקליפות והרוחות וחלילין ואם לא היה מוציא זרע לבטלה היה מוליד בישראל והיה הקדושה מוספת והולכת וע"י שהוציא זרע לבטלה נתמעטה הקדושה ונוספה הקליפה והטומאה ועליו נאמר למען ספות הרוה את הצמאה והנה ענין זה דומה למיעוט הירח דידוע דישראל נמשלו ללבנה ולכך הירח נתמעט והולך כמו המוציא זרע לבטלה שנתמעט הקדושה מועט אחרי מועט ומוסיף כח בקליפה אך שמגיע ראש חדש אם ישראל רואים לתקן עון זה ויהיו מביאין קרבנות לכפר על זה ואז היה הקב"ה מוציא מהקליפות כל הניצוצות הקדושות שבלעו ואז היתה בקדושה מוספת והולכת ואז מתחיל הירח להתגדל פעם אחר פעם ואז בא הניצוצות הללו בישראל ומתוספין הרבה בישראל ונתקיים בהם לא יהיה בך עקר ועקרה והכל יולדים הרבה וולדות ואין הקטנים מתים אך להיפוך כשמחיל הירח להתמעט וזה מורה על הוצאות ז"ל וזה מורה על התמעטות ישראל אז מתים הבנים הקטנים כמאמרם ז"ל שבעון זה בנים של אדם מתים כשהם קטנים והיינו מדה כנגד מדה כמו שהוא מיעט את הקדושה וישראל יריעות שלמה על מוסף של ראש חודש

ובאותו סידור מופיע בשבת שמברכים את החודש, "יהי רצון" נוסף המתחיל "יהי רצון ... שכל טפה וטפה קרי שיצא ממני לבטלה ... שתחזירם למקום קדושה ותגאלנו גאולת עולם לחבר את האוהל להיות אחד אמן."

לעניות דעתי פירוש המילים פשוט הרבה יותר. אנחנו מוצאים :

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק, בֶּן אֲבִרְהָם, אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק. בראשית כ"ה י"ט

אנחנו רואים כאן ש"תולדות יצחק" עניינו אברהם, כלומר, המילה תולדות יכולה לבוא במובן האבות שהולידו ולא רק הבנים שנולדו.

וכאן לעניינינו, מדובר בפשטות באבות המתפללים, בדורות שקדמו להם. ובהמשך המשפט מובהר ביתר פירוט למי הכוונה.

בְּהִיוֹתֶם מִקְרִיבִים לְפָנַי

מתוך הכתוב כאן אנחנו למדים לאיזה מאבות העם מתכוון הפייטן, ולא מדובר על אברהם, יצחק, ויעקב. "לכל תולדותם" של העם משמעו לאבות העם מדור המדבר ועד לחורבן המקדש, כלומר לכל אותם דורות שהיו מקריבים את השעיר של ראש חודש. קרבן מוסף של ראש חודש היה כפרה לישראל בזמן שהקריבו אותו כהלכתו.

לסיכום, משמעות "ראשי חדשים לעמך נתן זמן כפרה לכל תולדותם" הינה "העניקת לישראל את הזכות לקבוע את זמן ראש חודש, ובזמן שהיו מקריבים קרבנות באותו יום היו מכפרים על חטאתם בעזרת קרבן מוסף."

זְבַחֵי רָצוֹן וְשַׁעֲרֵי חַטָּאת לְכֹפֵר בְּעֵדָם

מה הם זבחי רצון ומהם שעירי חטאת ?

בראש חודש הקריבו כך:

וּבְרֵאשֵׁי חֲדָשֵׁיכֶם תִּקְרִיבוּ עֹלָה לַה': פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד, כִּבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה שְׁבַע תְּמִימִם. וְשִׁלְשָׁה עֶשְׂרִינָיִם סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לֶפָר הָאֶחָד, וּשְׁנַיִ עֶשְׂרִינָיִם סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְאֵיל הָאֶחָד. וְעֶשְׂרֹן עֶשְׂרֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְכֹבֵשׁ הָאֶחָד, עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ, אִשָּׁה לַה'. וְנִסְכֵיהֶם חֲצִי הַהֵינִן יִהְיֶה לֶפָר וְשְׁלִישֵׁת הַהֵינִן לְאֵיל וּרְבִיעֵת הַהֵינִן לְכֹבֵשׁ יָיִן, זֹאת עֹלֶת חֲדָשׁ בְּחֲדָשׁוֹ, לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה. וְשַׁעֲרֵי עֲזִים אֶחָד לְחַטָּאת לַה', עַל-עֹלֶת הַתְּמִיד יַעֲשֶׂה וְנִסְכּוֹ. במדבר כ"ח י"א-ט"ו

כלומר, קרבן מוסף של ראש חודש היה של 11 בהמות:

- שני פרים בני שנה, ולכל פר 3 עשרונים סלת וחצי ההין יין לנסך,
- איל אחד עם שני עשרונים סלת ושלישית ההין יין לנסך,
- שבעה כבשים בני שנה, ולכל כבש עשרון סלת ורביעית ההין יין לנסך,
- שער עזים אחד לחטאת

בסה"כ 11 בהמות, 15 עשרונים סלת ו 3 ועוד 1/12 ההין יין.

ויש הבדל בין עשר הבהמות הראשונות לבין שער החטאת. עשר הראשונות הינן עולות ונשרפות כליל, ואילו השער הינו חטאת ונאכל לכהנים.

בראשי חודשים, מקריבין מוסף ראש החודש אחר תמיד של שחר. וכמה הוא מוסף ראש חודש? פרים שניים ואיל אחד ושבעה כבשים, הכול עולות. ושער עיזים, חטאת.

מעשה כל העולות אחד הוא, כמעשה התמיד. ומעשה החטאת של ראשי חודשים ושל מועדות, כמעשה החטאת הנאכלת שביארנו. רמב"ם משנה תורה הלכות תמידים ומספים פרק ז'

וקרבנות עולה נקראים "לרצון" כפי שראינו בספר ויקרא:

אם עלה קרבנו מן הבקר, זכר תמים וקריבנו, אל פתח אהל מועד וקריב אתו, לרצונו לפני ה'. וסמך ידו על ראש העלה, ונרצה לו לכפר עליו. ויקרא א' ג-ד'

קרבן העולה כולו קרב על המזבח, והינו ביטוי לרצון המקריב למסור בלב שלם את כל הקרבן להקב"ה. ואם מתקבל הינו ביטוי לרצון של הקב"ה לקבל את הכל מידי. בקרבן שלמים המקריב והקב"ה שותפים בבשר הזבח, ולכן הקרבן מעיד פחות על רצונו של המקריב להביא דורן. קרבן חטאת אינו מובא כלל מרצון, אלא מחובה.

בעניין זה כותב הטור (ובלשון דומה בשולחן ערוך ונושאי כליו)

וכשיסיים פרשת העולה יאמר "רבונו העולמים יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב ומקובל לפניך כאילו הקרבתי עולה בזמנה", וכן יאמר בפרשת המנחה והשלמים והאשם. ואחר פרשת החטאת לא יאמר כן - לפי שאינה באה נדבה. טור אורח חיים סימן א'

אם כן, שני הפרים, האיל, ושבעת הכבשים הקרבים לעולה נקראים כאן "זבחי רצון", לעומת שער החטאת.

זָכְרוֹן לְכֹלם יְהוֹי

הפתיחה של מוסף של החגים מסתיימת ב"זכר ליציאת מצריים", ובמוסף של שבת מופיע "זכר למעשה בראשית". ואילו בראש חודש לא מופיע "זכר" כי אם "זיכרון".

כאן אחד המקומות המועטות בהם יש אי-הסכמה בנוסחים. יש נוסחים שבהם מופיע "יהו", יש שבהם "יהיה", ויש גם "היה". הנוסח "היה" מדגיש שמדובר בזמן שהמקדש היה קיים ועוד הקריבו את קרבן החטאת של ראש חודש, ואילו נוסחי העתיד מכוונים לזמן בו ייבנה שוב המקדש ושוב נקריב את קרבן ראש חודש.

ההבדל אינו בהשקפה, כי אם בקביעה טכנית. כפי שאמרנו לעיל כל הפתיחות של מוספים מזכירים תחילה את תקופת הבית בה היו מקריבים את קרבן המוסף, ועוברים לתקווה לעתיד בו נקריב אותו שוב. כאן הנוסחים השונים נבדלים בנקודה המדייקת בה עוברים מהתרפקות על העבר לתקווה לעתיד.

על איזה זיכרון מדובר? שוב הפסוקים באים לעזרתנו.

וּבְיָוִם שְׂמַחְתֶּם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרֵאשֵׁי חֲדָשֵׁיכֶם, וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת עַל עַלְתֵיכֶם וְעַל זְבָחֵי שְׁלָמֵיכֶם, וְהָיוּ לָכֶם לְזָכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. במדבר י"א

כוונת הפייטן להזכיר לנו שעם הקרבת קרבן מוסף של ראש חודש היו תוקעים בחצוצרות כדי להיזכר לטובה לפני ה'. וכך אנו אומרים גם בתפילת "יעלה ויבא" שאנו מוסיפים לכל תפילות ראש חודש וחגים:

זכרונו ופקדונו וזכרון אבותינו, וזכרון משיח בן דוד עבדך, וזכרון ירושלים עיר קדשך, וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך תפילת יעלה ויבא

ההבדל בין הנוסח "יהיו" (ברבים) לבין "יהיה" (ביחיד) אף הוא עכשיו ברור. מי שאומר בלשון יחיד "יהיה" מתכוון שהקרבן הנקרב על גבי המזבח יהיה לרצון ועקב כך ניזכר לטוב לפני הקב"ה. מי שאומר בלשון רבים "יהיו" מצרף לקרבן את התקיעות, שגם הן תיזכרנה לפני כסא כבודו.

וּתְשׁוּעַת נַפְשָׁם מִיַּד שׁוֹנֵא

הזכרנו לעיל איך הפרשנים התרחקו מרחק רב מפשט הפתיחה. על ה"שונא" קבעו פרשנים שונים שמדובר בשטן בעצמו העורב ליהודי או לילדים שלו בתחילת החודש. אבל שוב אין צורך בדרשות רחוקות כאלו כאשר הדברים מוסברים בפסוקים בהם השתמש בעל התפילה. זה עתה הזכרנו את התקיעה בחצוצרות ליד קרבן ראש החודש, והבאנו את פסוקיה. נחזור לאותו מקום במקרא.

וְכִי תֵבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל הַצָּר הַצָּרֵר אֲתֶם וְהִרְעַתֶם בַּחֲצֹצְרוֹת, וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם, וְנִשְׁעַתֶּם מְאִיבֵיכֶם. וּבְיָוִם שְׂמַחְתֶּם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרֵאשֵׁי חֲדָשֵׁיכֶם, וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת עַל עַלְתֵיכֶם וְעַל זְבָחֵי שְׁלָמֵיכֶם, וְהָיוּ לָכֶם לְזָכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. במדבר י"ט

כלומר, החצוצרות אינן באות רק בראשי החודשים, אלא גם בעת התקפת אויבים. אבל מטרת החצוצרות אינה רק לגייס את החיילים, אלא להזכיר לה' את העם ולבקש תשועה. הדבר נכון גם לגבי התקיעה ליד הקרבן. התקיעה אינה באה כדי לספק ליווי מוסיקלי לטקס כי אם לבקש מהקב"ה לקבל את הקרבן ברצון ולזכור את העם לטובה.

האם באמת המילה "שונא" משמעה "אויב" או "הצר הצורר אתכם"? כן, והשימוש נפוץ ביותר:

אֲחַתְּנוּ, אֶתְ הַיִּי לְאַלְפֵי רִבְבָה, וַיִּירָשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׁעַר שְׁנָאִיו. בראשית כ"ד ט'

הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ, פֶּן יִרְבֶּה וְהִיָּה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם הוּא עַל שְׁנָאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ. שמות א' י'

וְרָדוּ בְכֶם שְׂנְאֵיכֶם, וְנִסְתָּם וְאִין רָדְף אֶתְכֶם. ויקרא כ"ו י"ז

וְנוֹחַ מְאִיבֵיהֶם, וְהָרוּג בְּשְׂנְאֵיהֶם אסתר ט' ט"ז

הרמב"ם, בספר המצוות, קובע מצווה לתקוע במקדש, ואגב מצוה זאת הוא מוסיף מצוות התקיעה בעת צרה:

הציווי שנצטוינו לתקוע בחצוצרות במקדש בעת הקרבת כל קרבן מקרבנות המועדים. ... כי אנו מצוים לתקוע בחצוצרות בזמן הצרות והרעות כשנצעק אליו יתעלה, שנאמר וכי תבואו מלחמה בארצכם וגו' רמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה נ"ט

לעומת זאת, ביד החזקה הרמב"ם מפריד בין ההלכות. בהלכות תענית כותב הרמב"ם שמצות עשה מן התורה לצעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הציבור. ואילו התקיעות בזמן הקרבת קרבנות מופיעות בהלכות כלי המקדש. נראה שהפרדה זאת אינה מכוונת להדגשת הבדל בין התקיעות, אלא נובעת מיסודיות הרמב"ם ובנסיגונו לסדר את המצוות בצורה מובנת למרות הקשרים הרבים שיש ביניהן.

לסיכום, משמעות "זכרון לכולם יהיו ותשועת נפשם מיד שונא" הינה "בעת הקרבת מוסף של ראש חודש היו תוקעים בחצוצרות כדי להיזכר לטובה לפני הקב"ה, כפי שהיו תוקעים להיושע מאויב".

מְזַבַּח חֲדָשׁ בְּצִיּוֹן תִּכִּין

כפי שכבר הזכרנו, בכל פתיחה למוסף עוברים מאיזכור הקרבת קרבן המוסף בזמן במקדש למשאלה להקריבו שוב בעתיד לבא. וכמו בכל המוספים חלק זה מהווה תוספת לנוסח המקורי מזמן הבית.

ישנן כאן שתי שאלות. מה מובן הביטוי "מזבח חדש"? ולמה נעזרים בפועל "תכין" ?

לשאלה הראשונה, ברור שהמקדש ייבנה מחדש, ובמקדש חדש זה יהיה מזבח חדש. האם יהיה **חידוש** בתבנית המזבח בבית שלישי לעומת בית שני ? או האם ייבנה מזבח הזהה בפרטיו למזבח שהיה בבית שני ? במוסף של החגים אנחנו מתפללים "בנה ביתך **כבתחילה**", ומשתמע מכך שאנו מתפללים שבית המקדש, כולל המזבח, ייבנו במתכונתם המקורית.

ידועים לנו מקרים בהם נבנה המזבח מחדש בבית המקדש, בחלקם ברור שהיה חידוש בצורת המזבח ולא מופיע השורש **חדש**, בחלקם מופיע השורש **חדש** והמזבח זהה לקודמו, ובחלקם אין השורש חדש ואין תבנית המזבח חדשה.

שלמה בנה מזבח עולה בהר הבית במקום מזבח אביו באותו מקום (שבנייתו מתוארת בשמואל ב' כ"ב, ט"ז-כ"ה וכן בדברי הימים א' כ"א, י"ד) ובמקום מזבח הנחושת שעשה בצלאל. ורש"י אומר שם:

ויצף מזבח ארז. הוא מזבח הקטרת. ותמיה אני, ושל משה למה נגנז? רש"י מלכים א' ו' כ'

מזבח זה היה גדול ממזבח המדבר, כפי שרש"י חוזר ומזכיר בכמה מקומות:

וכשאתה מגיע לחשבון אמות ומנין עולות תמצא שזה של אבנים גדול משל משה, שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד. הרי של שלמה חמשה מאות ושבעים ושש כשל משה! רש"י דברי הימים ב' ז' ז'

והלא שלמה גנזו ועשה מזבח אבנים של ל"ב אמה, דכתיב "כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל" ... רש"י על התלמוד שבת נ"ה.

ולהבדיל אלף הבדלות, המלך אחז הורה להוסיף בעזרה מזבח כתבנית מזבח שראה בדמשק:

וַיִּלְךְ הַמֶּלֶךְ אַחֲז לְקִרְיַת תְּגֵלַת פְּלֹאֶסֶר מֶלֶךְ-אֲשׁוּר דּוֹמְשֶׁק, וַיִּרְא אֶת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּדִמְשֶׁק, וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲז אֶל אֹרִיָּה הַכֹּהֵן אֶת דְּמוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת תְּבִנֹתוֹ לְכָל מַעֲשָׂהוּ. וַיָּבֹן אֹרִיָּה הַכֹּהֵן אֶת הַמִּזְבֵּחַ, כְּכֹל אֲשֶׁר שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲז מִדְּמְשֶׁק בְּנֵי עֶשֶׂה אֹרִיָּה הַכֹּהֵן, עַד בּוֹא הַמֶּלֶךְ אַחֲז מִדְּמְשֶׁק. וַיָּבֵא הַמֶּלֶךְ מִדְּמְשֶׁק, וַיִּרְא הַמֶּלֶךְ אֶת הַמִּזְבֵּחַ, וַיִּקְרַב הַמֶּלֶךְ עַל הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעַל עָלָיו. וַיִּקְטֹר אֶת עֹלֹתוֹ וְאֶת מִנְחָתוֹ וַיִּסַּךְ אֶת נֶסֶכוֹ, וַיִּזְרֹק אֶת דָּם הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ. וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ הִנְחִישׁ אֲשֶׁר לִפְנֵי ה' וַיִּקְרַב מֵאֵת פְּנֵי הַבַּיִת מִבֵּין הַמִּזְבֵּחַ וּמִבֵּין בֵּית ה', וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל יַרְדְּ הַמִּזְבֵּחַ צְפוֹנָה. וַיִּצְוֶה הַמֶּלֶךְ אַחֲז אֶת אֹרִיָּה הַכֹּהֵן לֵאמֹר - עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הִקְטֹר אֶת עֹלֹת הַבֶּקֶר וְאֶת מִנְחַת הָעֶרֶב וְאֶת עֹלֹת הַמֶּלֶךְ וְאֶת מִנְחָתוֹ וְאֶת עֹלֹת כָּל עַם הָאָרֶץ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם, וְכָל דָּם עֹלָה וְכָל דָּם זֶבַח עָלָיו תִּזְרֹק, וּמִזְבֵּחַ הִנְחִישׁ יְהוָה לִי לְבִקְרָה. מלכים ב' ט"ז, ט"ו

בשני מקרים אלה נבנה מזבח השונה מקודמו, ולא מוזכר במפורש שהמזבח חדש. לעומת זאת המלך אסא חידש את המזבח:

וְכִשְׁמַע אֶסָא הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְהִנְבֹּאֶה עֲדַד הַנְּבִיא, הִתְחַזַּק וַיַּעֲבֵר הַשְּׁקוּצִים מִפֶּלֶא אֶרֶץ יְהוּדָה וּבְנֵימָן, וּמִן הָעָרִים אֲשֶׁר לְכַד מֵהָר אֶפְרָיִם, וַיַּחֲדֹשׁ אֶת מִזְבֵּחַ ה' אֲשֶׁר לִפְנֵי אֹיִלָם ה'. דברי הימים ב' ט"ו ח'

וכן בזמן בית שני החשמונאים גנזו את אבני המזבח ובנו במקומו מזבח חדש הזהה בתבניתו:

ויראו את מזבח העולה כי חולל, ויועצו לב יחדו כדת מה לעשות. ותהי העצה היעוצה לנתוץ את המזבח עד רדתו, לבלתי היות להם למכשול, יען כי חיללוהו זרים, וייתצו אתו. ויניחו את האבנים על הר הבית אל מקום פלוני אלמוני, עד אשר יקום נביא בישראל להורותם את אשר יעשון. ויקחו אבנים שלמות אשר לא הונף עליהן ברזל, ככתוב בתורת ה', ויבנו מזבח חדש כתבנית הראשון. ... ותכל כל העבודה כאשר בתחילה. ויהי ביום החמישי ועשרים לחדש התשיעי הוא כסלו, בשנת שמונה וארבעים ומאה, וישכימו בבוקר ויעלו עולות על המזבח החדש כמשפט. ויחנכו את המזבח בעצם היום אשר טמאו אותו הגויים, ויהללו לה' בשירים ובכינורות בחלילים ובמצלצלים. ויפלו על פניהם וישתחוו לה' על אשר נתן להם עוז ותשועה. ויחוגו את חנוכת המזבח שמונת ימים, ויעלו עולות ותודות בשמחת לבבם. ספר המכבים א' פרק ד' תרגום פרענקל

משתי הדוגמאות נראה שמזבח **חדש** מובנו דווקא מזבח הזהה בתבניתו למזבח הקודם, ולא מזבח **שונה**. וכך אומר הרמב"ם:

מזבח שעשה משה, ושעשה שלמה, ושעשו בני הגולה, ושעתיד להיעשות - כולן עשר אמות גובה כל אחד מהן; וזה הכתוב בתורה "שלוש אמות קומתו", המערכה בלבד. ומזבח שעשו בני הגולה, וכן העתיד להיבנות - מידת אורכו ורוחבו שלושים ושתיים אמות על שלושים ושתיים. רמב"ם משנה תורה הלכות בית הבחירה פרק ב' הלכה ג'

כלומר המזבח העתידי יהיה שווה במידותיו למזבח בית שני. אבל האם יהיה זהה בכל פרטיו? הרמב"ם דן גם בשאלה זאת, וקובע שאי אפשר עדיין לדעת.

בניין שבנה שלמה כבר מפורש במלכים. וכן בניין העתיד ליבנות, אף על פי שהוא כתוב ביחזקאל, אינו מפורש ומבואר. ואנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבניין שלמה, ומעין דברים המפורשים ביחזקאל. רמב"ם משנה תורה הלכות בית הבחירה פרק א' הלכה ד'

השאלה השנייה עוסקת בפועל תכין. במקרא מתארים על פי רוב **עשיית** מזבחות ו**בניית** מזבחות, ואילו הפעלים **הקמה**, **הצבה**, ו**הכנה** משמשים כל אחד פעם אחת. הנה דוגמאות מספר:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב, קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל וְשֹׁב שָׁם, וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הַנְּרָאָה אֲלֵיךָ בְּבִרְחֹךָ מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אַחִיךָ. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל בֵּיתוֹ וְאֵל כָּל-אֲשֶׁר עִמּוֹ - הִסְרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנִּכְר אֲשֶׁר בְּתֶכְכֶם, וְהִטְהַרוּ וְהַחֲלִיפוּ שְׂמֹלֹתֵיכֶם. וְנִקְוָמָה וְנַעֲלָה בֵּית אֵל, וְאַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הָעֵנָה אֲתִי בַיּוֹם צְרָתִי, וַיְהִי עִמָּדֵי בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכְתִּי. בראשית ל"ה א'-ג'

וְאִם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים תַּעֲשֵׂה לִּי לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גְּזִית, כִּי חֲרָבְךָ הִנֵּפֶת עָלֶיךָ וַתַּחֲלֶלְהָ. שמות כ' כ"א

וַיַּעַשׂ אֶת מִזְבֵּחַ הָעֵלָה עֲצֵי שִׁטִּים, חֲמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכוֹ וְחֲמֵשׁ אַמּוֹת רְחֹבוֹ רְבֹעַ, וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ. שמות ל"ח א'

וַיַּעַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֵל מַלְכִים א' י"ב ל"ג

וַיֹּאמֶר אֵלֵי - בֶּן אָדָם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה', אֵלֶּה חֻקֹּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַעֲשׂוֹתוֹ, לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלָה, וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם. יחזקאל מ"ג י"ח

וַיַּעַשׂ מִזְבֵּחַ נְחֹשֶׁת, עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכוֹ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רְחֹבוֹ וְעֶשְׂרֵת אַמּוֹת קוֹמָתוֹ. דברי הימים ב' ד' א'

וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ, מִזְבֵּחַ אֲבָנִים, לֹא תִגְיֹף עָלֶיהֶם בְּרֹזֶל. אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶנָּה אֶת מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ, וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עֹלֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ. דברים כ"ז ה'-ו'

וַנֹּאמֶר וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵינוּ וְאֵל דְּרֹתֵינוּ מָחָר, וְאָמְרָנוּ רָאוּ אֶת תִּבְנִית מִזְבֵּחַ ה' אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ, לֹא לְעֹלָה וְלֹא לְזֶבֶח כִּי עַד הוּא בְּיַנְיָנוּ וּבִינִיכֶם. יהושע כ"ב כ"ח

וַיָּבֹן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַה' וַיַּעַל עֹלוֹת וַשְּׁלָמִים, וַיַּעֲתֶר ה' לְאַרְצָךְ, וַתַּעֲצֵר הַמַּגִּפָּה מֵעַל יִשְׂרָאֵל. שמואל ב' כ"ד כ"ה

וַיִּסַּר אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר וְאֶת הַסֶּמֶל מִבַּיִת ה', וְכָל הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בְּהַר בַּיִת ה' וּבִירוּשָׁלַם, וַיִּשְׁלַךְ חוּצָה לְעִיר. **וַיָּבֹן אֶת מִזְבֵּחַ ה' וַיִּזְבַּח עָלָיו זִבְחֵי שְׁלָמִים וְתוֹדָה,** וַיֹּאמֶר לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. דברי הימים ב' ל"ג ט"ו-ט"ז.

וַיִּצַב שָׁם מִזְבֵּחַ, וַיִּקְרָא לוֹ - אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. בראשית ל"ג כ'

וַיָּשֶׁב וַיָּבֹן אֶת הַבָּמוֹת אֲשֶׁר אָבַד חִזְקִיָּהוּ אָבִיו, וַיִּקְסֵם מִזְבְּחוֹת לַבַּעַל, וַיַּעַשׂ אֲשֶׁרָה כְּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחָאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם. **וַיִּבְנֶה** מִזְבְּחוֹת בְּבַיִת ה' אֲשֶׁר אָמַר ה' בִּירוּשָׁלַם אֲשִׁים אֶת שָׁמַי. **וַיָּבֹן מִזְבְּחוֹת לְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם בְּשִׁתֵּי חֲצֵרוֹת בַּיִת ה'.** מלכים ב' כ"א ג'-ה'

וַיִּקַּם יֵשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק וְאַחֵיו הַכֹּהֲנִים וַזְּרַבְבָּל בֶּן שָׂאֲלֻתַיָּאל וְאַחֵיו, וַיִּבְנִי אֶת מִזְבֵּחַ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלוֹת, כְּכַתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. **וַיִּכְיֶנּוּ** הַמִּזְבֵּחַ עַל מְכוֹנֹתָיו, כִּי בָאִימָה עָלֵיהֶם מַעֲמֵי הָאֲרָצוֹת; וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַה', עֹלוֹת לַבֶּקֶר וְלָעֶרֶב. עזרא ג' ב'-ג'

אין הבדל רב בשימוש בין לעשות מזבח לבין לבנות מזבח. שני הפעלים משמשים הן למזבח אבנים והן למזבח נחושת, הן למזבח לה' הן למזבח לעכו"ם, הן למזבח קבוע והן למזבח ארעי. ההבדל במשמעות הינה שבונים מזבח בתבנית, כלומר מתוכנית אדריכלית נתונה. השימוש בפעלים להקים ולהציב מורה על עשיית מזבח כפעולה הצהרתית.

לפועל להכין שתי משמעויות במקרא. אחת, הנהוגה לרוב היום, במובן של לסדר משהו לשימוש עתידי; והשניה, במובן של לכונן, כלומר להעמיד דבר על כנו. הביטוי להכין מזבח מופיע רק בספר עזרא שהבאנו לעיל, ותמוה הצירוף של "להכין המזבח על מכוונותיו" לעומת "באימה עליהם מעמי הארצות". יש שני פירושים אפשריים. הראשון, שבי הגולה בנו מזבח חזק במיוחד כדי שלא יהיה קל לעמי הארץ לנתוץ אותו. יותר נראה לי פירוש שני, שמובן המילה "כי" כאן הינו דומה ל"למרות". וידוע מאמרו של ריש לקיש:

דאמר ריש לקיש – "כיי" משמש בארבע לשונות, "איי", "דילמא", "אלא", "דהא" תלמוד בבלי ראש השנה ג.

כלומר, המילה "כי" באה במובן אם, במובן שמה, במובן אלא (כלומר בניגוד) ובמובן משום. המובנים חוץ מהשלישי מצביעים על קשר זהות בין שני חלקי המשפט, ואילו השלישי מדגיש את הניגוד ביניהם. במקרה שלנו בנו מזבח חזק למען יעמוד ימים רבים למרות שהיה להם קשה לבנותו כן בגלל הטרדות מעמי הארץ.

בכל מקרה בטקסט שלנו "להכין מזבח" משמעו לבנות מזבח שיעמוד לעד.

ועולת ראש חודש נעלה עליו ושעירי עזים נעשה ברצון

נוסח הפתיחה ממשיך להפתיע. כפי שראינו לעיל בראש חודש יש עשר קרבנות עולה ושעיר חטאת אחד. ולכן הנוסח צריך היה להיות "ועולות ראש חודש נעלה עליו ושעיר עזים נעשה ברצון". למה הצליב כאן הפייטן את לשונות היחיד והרבים? כמו כן, ראינו לעיל שהעולות הינן קרבנות לרצון, ואילו שעיר העזים הינו לחטאת שנחשב קרבן חובה. למה נאמר דווקא ששעיר העזים נעשה ברצון? היה צריך לומר "ועולות ראש חודש נעשה ברצון ושעיר עזים נעלה עליו"!

לגבי הביטוי "עולת ראש חודש" (בלשון יחיד), נקט הפייטן כהרגלו את לשון הכתוב.

וּבְרֵאשֵׁי חֲדָשֵׁיכֶם תִּקְרְבוּ עֹלָה לַה': פְּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד, כְּבָשִׂים בְּנֵי שְׁנָה שְׁבַעַת תְּמִימִם. במדבר כ"ח י"א

והנה מצאנו שרגילה התורה לכנות את כל הקרבנות הקרבות לעולה ביום אחד "עולה" ולא עולות. לדוגמא, לגבי קרבנות התמיד כתוב:

וְאִמְרַתְּ לָהֶם, זֶה הָאֵשֶׁה, אֲשֶׁר תִּקְרְבוּ לַה' - כְּבָשִׂים בְּנֵי שְׁנָה תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תְּמִיד. במדבר כ"ח ג'

ולגבי קרבנות מוסף לשבת כתוב:

וּבַיּוֹם הַשַּׁבָּת, שְׁנֵי כְּבָשִׂים בְּנֵי שְׁנָה תְּמִימִם, וּשְׁנֵי עֶשְׂרֵינָיִם סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְנִסְכּוֹ. עֹלֹת שַׁבָּת בְּשַׁבְּתוֹ, עַל עֹלֹת הַתְּמִיד וְנִסְכָּהּ. במדבר כ"ח ט"ו'

ויש הסבר בתוספתא לנוהג זה.

עושין תמורה באחרים. עושין תמורה זה בזה. עושין תמורה אחד בשנים ושנים באחד, אחד במאה ומאה באחד. ר' שמעון אומר אין עושין תמורה אלא אחד באחד, שנאמר (ויקרא כז) בהמה בבהמה, ולא בהמות בבהמה. אמרו לו כשם שהבהמה יחידה קרויה בהמה, כך בהמות הרבה קרויות בהמה, שנאמר (יונה ד) ובהמה רבה. תוספתא מסכת תמורה פרק א

ואם כן, למה נאמר "שעירי חטאת" (בלשון רבים)? ייתכן ולפנינו שיבוש. גם בסידור הרב סעדיה גאון וגם בסידור הרב עמרם גאון וגם בחלק מהסידורים המשמשים היום הנוסח הינו באמת "ושעיר" בלשון יחיד. ואם כן למה שינו באותם נוסחים ששינו? ייתכן ועשו כן בהשפעת האמור לפני כן "בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם", ששם הכוונה לאוסף כל קרבנות החטאת של ראשי חודשים שהקריבו בעת שהמקדש היה קיים.

ראינו לעיל ששני הפרים, האיל, ושבעת הכבשים הינם זבחי רצון, ואילו שעירי ראש חודש הינם לחטאת, ואינם "זבחי רצון". אז מה עניין הרצון כאן?

בנוסח הרב סעדיה כתוב "להיות מקריבים לפניך זבחי רצון שעירי חטאת לכפר בעדם", כלומר לפי הרב סעדיה זבחי הרצון הם הם שעירי החטאת, שאנו מקווים שיתקבלו ברצון.

לעניות דעתי יש הבדל בין "זבחי רצון" לבין "נעשה ברצון". כאשר מביא אדם חטאת על חטאו שנודע לו, הוא מחוייב להביאו. כלשון הכתוב החטאת "מזכרת עוון". על קרבנות יום כיפור הכהן הגדול מתוודה על עוונותיו ועל עוונות בית ישראל, ועל חטאות הציבור זקני העדה מתוודים. אבל שעיר ראש חודש בא ללא ידיעה שמישהו חטא בכלל, ולכן אין וודאות שמחוייבים להביאו. אם אין חיוב ההבאה חייבת להיות ברצון.

ויש הסבר אחר. רבי מנחם עזריה (הרמ"ע) מפאנו כתב שלעתיד לבוא ישלימו ויקריבו את כל הקרבנות שחיסרו בשנות החורבן. ואם כן, באומרינו בגוף התפילה "ואת מוסף יום ראש החודש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה" הכוונה באמת למוסף היום הזה ממש שנעשה ונקריב כשיבנה המקדש. ובוודאי שאין חובה להביא קרבנות אלה, כי הרי עבר זמנו בטל קרבנו. ולכן כאשר נקריב את קרבן היום לכשיבנה המקדש, באמת הם ייעשו באהבה כלומר מרצונו החופשית. ולפי הסבר זה שעיר החטאת נעשה ברצון, ולא בחובה. וייתכן שבנוסף זאת הסיבה ללשון הרבים "ושעירי עזים" המופיע בחלק מהנוסחים.

וּבְעֹבֹדֶת בַּיִת הַמִּקְדָּשׁ נִשְׁמַח כָּלְנוּ.

לאחר בניית הבית בשלישית, יוכלו שוב כל ישראל לקיים "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם". ואולם המילה "כולם" כאן משמעותית עוד יותר. בזמן ששני בתי המקדש היו קיימים היו באים כל ישראל ליראות פני ה' ולשמוח שלוש פעמים בשנה. ואולם לא כך יהיה בבית שלישי. הנביא ישעיהו מסיים את נבואותיו באופי העתידי של ראש חודש:

וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחֹדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבַּת בְּשַׁבְּתוֹ, יָבֹא כָל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לִפְנֵי אֲמֵר ה'.
ישעיהו ס"ו כ"ג

לעתיד לבוא ראש חודש יהיה רגל לכל דבר, ויעלו לרגל לזבוח ולשמוח בכל חודש.

ולא זו בלבד אלא כל האנושות (יבואו כל בשר) יגיעו למקדשנו להשתחוות לפניו.

וּבְשִׁירֵי דָוִד עֲבֹדְךָ

שירי דוד הינם כמובן מזמורי תהילים, ובזמן הקרבת הקרבנות היו הלויים עומדים במדרגות (המעלות) העולות לבית המקדש "לפני המזבח" ושרים מזמור מתהילים המתאים לאותו קרבן בליווי נגינה על נבלים, חלילים, כנורות, חצוצרות, וצלצל. ליתר דיוק הלויים המתינו עד לגמר ההקרבה עצמה, וברגע שהכהן ניסך את היין על גבי המזבח היו פוצחים בשיר. על פי המשנה במסכת תמיד, קול הנגינה וקול השיר במקדש היו נשמעים עד יריחו!

אמנם שרו הלויים שירי דוד לפני המזבח בזמן הקרבת קרבן מוסף של ראש חודש, אבל אין נוהג זה חריג – הרי שרו הלויים כך בכל יום ובכל קרבן מוסף. מה ראה מחבר הפתיחה להדגיש את השירה כאן, למרות שאין איזכור השירה באף פתיחה אחרת של מוסף?

הפירושים לסידור מרבים להסביר שהמיוחד את המזמור של ראש חודש הוא שאם ראש חודש חל בשבת, שרים את המזמור של ראש חודש ולא את המזמור של שבת. מקור הלכה זאת בתלמוד:

מיתבי, ראש חדש שחל להיות בשבת, שיר של ראש חדש דוחה שיר של שבת. ואי איתא לימא דשבת ולימא דראש חדש? אמר רב ספרא מאי דוחה? דוחה לקדם. ואמאי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם? אמר ר' יוחנן - לידע שהוקבע ראש חדש בזמנו. תלמוד בבלי, סוכה, נ"ד:

מוספי שבת מוספי ראש חדש - מי קודם? ר' ירמיה סבר מימר מוספי שבת ומוספי ר"ח מוספי ר"ח קודמין. חייליה דר' ירמיה מן הדא שירו של שבת ושירו של ר"ח שירו של ר"ח קודם. א"ר יוסה שנייה היא תמן, דאמר ר' חייא בשם רבי יוחנן כדי לפרסמו ולהודיע שהוא ר"ח. כיצד היה עושה? שוחט מוספי שבת ואומר עליהן שירו של ר"ח. ברם הכא מוספי שבת ומוספי ר"ח, מוספי שבת קודמין על שם כל התדיר מחבירו קודם את חבירו. תלמוד ירושלמי, שקלים, פרק ח' הלכה ד'

וכן קובע הרמב"ם להלכה:

ראש חודש שחל להיות בשבת - שירה של ראש חודש דוחה את שירה של שבת, כדי לפרסמו, שהיום ראש חודש. משנה תורה, עבודה, הלכות תמידים ומוספים, פרק ו' הלכה י'

השאלה בתלמודים ברורה. אם ביום מימי השבוע מקריבים קרבן מוסף, ברור לכל שהיום ראש חודש. לעומת זאת, אם ראש חודש חל בשבת איך יכולים העם לדעת שהיום ראש חודש? לפיכך שרו הלויים את המזמור המתאים לראש חודש (לפי דעה אחת במקום שיר של שבת ולפי דעה אחרת לפניו) בניגוד לכלל הרגיל בעניין תדיר ושאינו תדיר.

האם שינוי טכני זה משמעותי עד כדי כך שראוי לציין בתפילה בצורה כה ייחודית? הרי ידועות עוד דרכים בהן מוסף של ראש חודש דוחה שבת:

על שני חודשים מחללין את השבת, על ניסן ועל תשרי שבהם שלוחים יוצאים לסוריה, ובהם מתקנים את המועדות. וכשהיה בית המקדש קיים מחללין אף על כולם, מפני תקנת הקרבן. משנה ראש השנה פרק א' משנה ד'

כאן מדובר על עדים שראו את המולד בשבת, וכדי להגיע בזמן לבית הדין בירושלים כדי להעיד על כך צריכים לחלל שבת. בזמן שהמקדש היה קיים מותר להם, אפילו מצווה עליהם, לחלל שבת כדי להעיד כדי שקרבן המוסף של ראש חודש ייקרב במועדו. ולכן אין תמיה גדולה ששיר של ראש חודש ידחה שיר של שבת!

ישנו הקשר אחר מהתלמוד בו נזכר שיר הלויים בראש חודש שאין המפרשים מזכירים.

בראשונה היו מקבלין עדות החודש כל היום. פעם אחת נשתהו העדים מלבוא, ונתקלקלו הלויים בשיר. התקינו שלא יהו מקבלין עדות החודש אלא עד המנחה, ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה, נוהגים אותו היום קדש ולמחר קדש. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החודש כל היום. משנה ראש השנה פרק ד' משנה ד'

כידוע, בזמן המקדש היו קובעים את ראש חודש על ידי עדי ראייה. הכלל "מוספים כל היום" נועד לאפשר קידוש החודש גם יחסית מאוחר ביום, אבל במקרה המצויין באו העדים להעיד על ראיית המולד באיחור רב ובעת הקרבת קרבן המוסף לא הבינו הלויים את מהות הקרבן. לפי דעה אחת בתלמוד הם שרו את השיר הלא נכון, ולפי דעה אחרת הם לא שרו כלל. כנראה אין המפרשים מציינים מקרה זה בעניינינו כי ייתכן מאד שמדובר במשנה על מולד תשרי, ואם כן לא מדובר על שירו של ראש חודש, אלא על שירו של ראש השנה!

לעניות דעתי איזכור שיר הלויים בפתיחה של מוסף הינו בגלל משהו מהותי יותר משני הדברים האלה. כדי להבין, תחילה עלינו לגלות איזה שיר שרו הלויים בראש חודש.

פעמיים בכל יום, בעת הקרבת קרבן התמיד, שרו הלויים "שיר של יום", כמפורט במשנה האחרונה של מסכת תמיד ("השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש") ובעוד מקומות (בבלי מסכת ראש השנה לא.). הם שרו מזמור שיר ליום השבת בזמן הקרבת התמיד של שבת, אבל בזמן הקרבת קרבן מוסף של שבת שרו מתוך פרשת האזינו במחזור של ששה שבועות, ומתוך פרשיות תורה אחרות במנחה של שבת. וכן הם שרו מזמורים מיוחדים לכל חג בזמן הקרבת המוסף של אותו חג.

ומה שרו הלויים בעת הקרבת קרבן מוסף של ראש חודש? הרב ישראל ב"ר גדליה ליפשיץ, בעל הפירוש למשנה "תפארת ישראל" אומר כך:

בראש חדש אמרו בנסכי מוסף שיר מיוחד כדמוכח בסוכה, ולא נזכר בשי"ס איזה היה, ונשכח בעווננו. תפארת ישראל, חומר בקדש

לעומתו המאירי, שלעיתים קרובות היו לפניו כתבי יד משובחים, כותב בפירושו לתלמוד בית הבחירה:

שאר המוספים של שאר ימים טובים וראשי חדשים מפורשים במסכת סופרים ובשאר מקומות, ואין זה מקומם. המאירי, בית הבחירה לראש השנה ל"א.

בטקסט של מסכת סופרים הנמצא בידינו היום אין תשובה לשאלה. הקטע עליו מדובר הינו בפרקים י"ח ו"ט, ונצטט חלקים ממנו:

ולמה אמרו שיהיו אומרים מזמור בכל חדש וחדש? כדרי שמעון בן לקיש, דבעא קמיה ר' יוחנן - מהו לומר שיר בלא נסכים? אייל נשמענה מן הדא, בזה ובוה הלויים עומדים על הדוכן ואומרים וישב עליהם את אונם. אמר ליה ריש לקיש מזמור ומוסף מי קודם? מחוורה מילתא שמזמור קודם. לפיכך נהגו העם לומר מזמורים בעונתם (כלומר בעתם) דתנינן תמן השיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש וגוי. וכל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח חדש והקריב עליו קרבן.

בחנוכה - ארוממך ה'.
בפרים - שגיון לדוד.

ביום ראשון של פסח - הללו את שם ה', ויש אומרים אלהים אל דמי לך. וכל גולי ישראל בחולו של מועד, אלא בימים הראשונים של פסח הוא צריך לומר יהי כבוד ה'. וכל העם בעמידה, עד וברוך שם כבודו לעולם, ויושבים ואומרים כל עניין של מזמורות. וביום טוב אחרון של פסח הלל גדול. ואיזה הלל גדול? הודו לה' כי טוב. ונהגו העם לומר הלל גדול אף על פי שאינו מן המובחר. ובחג השבועות הבו לה' בני אלים.

בטי באב ארבעה פסוקים משל ירמיהו המאוס מאסת את יהודה עד כי אתה עשית את כל אלה, ושני מזמורים הללו אלהים באו גויים בנחלתך ועל נהרות בבל. ...

ובראש השנה אומר מזמור כל העמים תקעו כף.
וביום הכיפורים ברכי נפשי וממעמקים קראתיך.

בחג הסוכות נודע ביהודה.

ביום שמיני עצרת למנצח על השמינית ואם אינו בקי בהם אומר אודה את ה' בכל לבי, ודיו. מסכת סופרים, פרק י"ח - י"ט

ואכן אין איזכור של המזמור של ראש חודש. אבל אפשר ליישב את דברי המאירי אם ניעזר בערוך השלחן, שמסביר כך:

ותמיהני: שבמסכת סופרים שחשב שירי המוספין, ולא הזכיר של ראש חודש, עיין שם. ובסימן הבא ניישב זה בסייעתא דשמיא. ערוך השלחן אורח חיים סימן תכ"ג סעיף ה'

בסימן הקודם תמהנו מאי דלא חשיב במסכת סופרים שיר מוסף של ראש חודש. ונראה לי דשם ריש פרק תשעה עשר איתא: ובראש השנה אומר: "כל העמים תקעו כף". ביום הכיפורים: "ברכי נפשי" ו"ממעמקים קראתיך". בחג הסוכות: "נודע ביהודה..."

עיין שם. ואינו מובן: מה ענין "ברכי נפשי" ליום הכיפורים (הגר"א מחק זה)? ועוד על התחלתו, שאומר: ובראש השנה. ולכן נראה לי דכן צריך לומר: בראש חודש "ברכי נפשי", ובראש השנה אומר "כל העמים" וביום הכיפורים "ממעמקים...". ולפי זה שפיר הזכיר שיר מוסף של ראש חודש. ערוך השלחן אורח חיים סימן תכד סעיף ג'

כלומר, לפי ערוך השלחן יש שיבוש בטקסט שהגיע אלינו של מסכת סופרים, והטקסט המקורי אכן קובע זהות המזמור לראש חודש – מזמור ק"ד "ברכי נפשי" גם הטור באותו סימן קובע שהמזמור שיש לאומרו היום בראש חודש הינו ברכי נפשי, אבל במקום לצטט את מסכת סופרים הוא מביא הסבר הגיוני לבחירת אותו מזמור:

ונוהגים בספרד לומר מזמור ברכי נפשי, לפי שיש בו "עשה ירח למועדים" טור אורח חיים סימן תכ"ג

ואפשר להוסיף שבכלל המזמור דן בהתחדשות המחזורית של העולם, בעיקר במחזור היום והלילה, אבל גם מחזור החודש.

ואכן מסתבר שהמזמורים שאנו אומרים היום בתפילה הם המזמורים שהיו הלויים אומרים במקדש. מקור הנוהג בתשובתו של ר' יוחנן לריש לקיש שראינו לעיל במסכת סופרים, והמופיעה ביתר פירוט בירושלמי:

תני ר' יוסי אומר יום שחרב הבית היה מוצאי שבת ומוצאי שמיטה ומשמרתו של יהויריב. בטי' באב וכן בשני. בזה ובזה היו הלויים עומדין על הדוכן ואמרינן "וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם ה' אלהינו". ר' שמעון בן לקיש בעא קומי ר' יוחנן מהו לומר שיר בלא נסכים? א"ל נישמענה מן הדא דתני בזה ובזה היו הלויים עומדין על הדוכן ואומרים וישב עליהם את אונם וגו'. ר' אבהו אמר איתפלגון ר' יוחנן ורשב"ל, ר' יוחנן אמר אומרים שיר בלא נסכים רשב"ל אמר אין אומרים שיר בלא נסכים. התיב ר' יוחנן לרשב"ל - והתני בזה ובזה היו הלויים עומדים על הדוכן ואומרים וישב עליהם את עונם. א"ל רשב"ל מה את שמע מינה? א"ל מאחר שאלו נסכים היו זמנו של שיר. היה ר' יוחנן אמר שירו של יום, רשב"ל אמר שירו של אתמול. ירושלמי תענית פרק ד' הלכה ה'

ריש לקיש שאל את ר' יוחנן אם יש לומר את אותם המזמורים שהיו הלויים אומרים על נסכי הקרבנות גם לאחר החורבן שאין מקריבים קרבנות ואין נסכים. ר' יוחנן עונה לו שכן, ולומד את הדבר מניסוח של ר' יוסי "בזה ובזה עומדים על הדוכן". ר' יוסי התכוון שבמקדש ראשון וגם במקדש שני עמדו הלויים על הדוכן ואמרו דברי תוכחה, והנה ר' יוחנן דורש את מילותיו לזמן שיש מקדש ולזמן שאין. ריש לקיש אינו מקבל את דעתו ומקשה, אבל ר' יוחנן אינו מוותר על דעתו.

עכשיו שהשתכנענו שהשיר שהיו הלויים אומרים על קרבן המוסף של ראש חודש היה פרק ק"ד של תהלים - "ברכי נפשי", נוכל לענות על שאלתנו המקורית - מה מייחד את השירה בראש חודש לעומת ימים אחרים?

והתשובה עכשיו פשוטה. לפרק ק"ד בתהלים יש 35 פסוקים! מתוך 150 פרקי תהלים יש רק 10 פרקים ארוכים יותר (הארוך ביותר ללא עוררין הינו קי"ט בעל 176 פסוקים, אחריו ע"ח עם 72, פ"ט עם 53, י"ח עם 51, ק"ו עם 48, ק"ה עם 45, ק"ז עם 43, ל"ז עם 40, ס"ט עם 37, ופרק ל"ח עם 36)!

ואורך "ברכי נפשי" מרשים עוד יותר אם נשווה אותו למזמורי תהילים האחרים שהיו הלויים אומרים במקדש. בימי השבוע היו אומרים בממוצע 13 פסוקים, כאשר הארוך ביותר ביום רביעי שבו שרו 23 פסוקים (להם מקובל בימינו להוסיף עוד 3 פסוקים מהתהילה הבאה). אם נלך לפי הקטע ממסכת סופרים שראינו לעיל, בראש השנה אמרו 10 פסוקים, ביום כיפור 8, בסוכות 13 ובשמיני עצרת 9 פסוקים. בראשון של פסח 21 או 19, ובאחרון של פסח הלל גדול עם 26 פסוקים. בשבועות 11 פסוקים בלבד. בחנוכה זמרו 13 פסוקים לחנוכה הבית.

לעומת מיעוט השירה, במועדים האחרים היו טקסים מרשימים במקדש. בראש השנה תקעו, ביום כיפור הקריבו פרים, שילחו שעיר לעזאזל, והכהן הגדול נכנס לבית קודש הקודשים. בסוכות נטלו לולבים ושאבו מים. בראש חודש הקריבו קרבן מוסף והלויים שרו תהילה ארוכה במיוחד. שיר המתאר את המחזור של החיים בביטויים נעלים. ותו לא. לעומת כל החגים האחרים בהם שירת הלויים היא ליווי לטקס הראשי, בראש חודש השירה היא הטקס הראשי.

ואולי זה מקל על הבנת קטע בתלמוד שזכה להרבה נסיונות הסבר, אבל נותר לא מוסבר. כאשר ר' חייא ראה את מולד לפני הזמן ששיער, רבי שלח אותו לקדש את החודש ולשלוח לו פתגם צופן שהדבר בוצע. הפתגם אינו מזכיר את שירי דוד, אלא את דוד עצמו.

רבי חייא חזייה לסיהרא דהוה קאי בצפרא דעשרים ותשעה. שקל קלא פתק ביה אמר - לאורתא בעינן לקדושי בך ואת קיימת הכא? זיל איכסי! א"ל רבי לרי' חייא - זיל לעין טב וקדשיה לירחא, ושלח לי סימנא "דוד מלך ישראל חי וקים". תלמוד בבלי ראש השנה כ"ה.

אַהֲבַת עוֹלָם תִּבְיָא לָהֶם

שאלה ראשונה שיש לשאול כאן היא על מי מדובר במילה "להם"? במשפטים הקודמים מדובר של ישראל בגוף ראשון רבים (נעלה עליו, נעשה ברצון, נשמח כולנו), ופתאום מדובר על "להם". ואולם אין כאן קושיה אמיתית. בפסוקים הראשונים מדובר על ישראל בגוף שלישי רבים (לכל תולדותם, בהיותם מקריבים, זכרון לכולם, תשועת נפשם), וכאן חזר הלשון לכך. מעברים דקדוקיים חדים כאלה נפוצים בתפילה (השווה ברוך אתה אשר קדשנו).

השאלה הבאה היא מהי "אהבת עולם" ואיך היא קשורה להחזרת קרבן מוסף ראש חודש? מקור הביטוי בנבואת ירמיהו על הגאולה העתידית:

כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה', וְשַׁבְּתִי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַיהוָה אָמַר ה', וְהַשְׁבֵּתִים אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאֲבוֹתֵם וַיִּרְשׁוּהָ. וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה' צְבָאוֹת, אֲשֶׁבֶר עָלַי מַעַל צְוֹאֲרֶךְ וּמוֹסְרוֹתֶיךָ אֲנִתֶקָ, וְלֹא יַעֲבְדוּ בֹּ עוֹד זָרִים. וְעַבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם, וְאֶת דָּוָד מַלְכָם אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם. וְאַתָּה אֵל תִּירָא עַבְדֵי יַעֲקֹב נְאֻם ה' וְאֵל תַּחַת יִשְׂרָאֵל, כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעַךְ מִכְּחוּק, וְאֶת זֶרְעֶךָ מֵאֶרֶץ שָׁבִים, וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקֵט וְשָׁאֲנָן וְאִין מִחְרִיד. כִּי אֲתִיךְ אֲנִי נְאֻם ה' לְהוֹשִׁיעַךְ, כִּי אַעֲשֶׂה כָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִפְצֹתִיךָ שָׁם, אַךְ אֲתִיךְ לֹא אַעֲשֶׂה כָל־הָיִסְרֹתֶיךָ לְמִשְׁפָּט וְנִקְהָ לֹא אֲנַקֵּךְ. כֹּה אָמַר ה', הִנְנִי שָׁב שְׁבוֹת אֶהְלִי יַעֲקֹב וּמִשְׁפָּנְתִּיו אֲרַחֵם, וְנִבְנְתָה עִיר עַל תֵּלָה וְאַרְמוֹן עַל מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב. כֹּה אָמַר ה', מִצָּא חֵן בְּמַדְבָּר עִם שְׂרִידֵי חֶרֶב, הַלּוֹךְ לְהִרְגִיעוֹ יִשְׂרָאֵל. מִכְּחוּק ה' נִרְאָה לִי, וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֶּתִיךָ עַל-כֵּן מִשְׁכָּתֶיךָ חֹסֵד. עוֹד אֲבַנֶּךָ וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל, עוֹד תַּעֲדִי תַפְיִךְ וְיִצְאֵת בְּמַחֹל מִשְׁחָקִים. עוֹד תִּטְעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרוֹן, נְטַעוּ נְטָעִים וְחָלְלוּ. כִּי יֵשׁ יוֹם קָרְאוּ נְצָרִים בְּהַר אֶפְרַיִם, קוֹמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל ה' אֱלֹהֵינוּ. ירמיהו פרק ל' פסוק ג' עד ל"א פסוק ה'

המילה "עולם" במקרא לעולם משמעו "לעולם ועד" ולא "תבל". כאן הקב"ה מבטיח שבעתיד יושיע את עם ישראל, ישיב אותו לאדמתו, ירושלים תיבנה, תוחזר מלכות בית דוד, העם ישב על אדמתו ללא פחד, ויקראו איש אל אחיו לעלות אל ירושלים. כל זה יקרה בגלל אהבת עולם של ה' לעמו.

ה"נוצרים" בהר אפרים" הינם לפי חלק המפרשים "נוטעים" (מלשון "נצר") ולפי אחרים שומרים (מלשון "נוצר"), כמו הנוצרים בביטוי "מגדל נוצרים" בספר מלכים. מעניין שמופיעה מילה זאת בעוד מקום בנבואות ירמיהו, ושם מפרשים אותה כמטילי מצור המאיימים על הארץ.

כִּי קוֹל מְגִיד מְדוֹן, וּמִשְׁמִיעַ אֶן מִהַר אֶפְרַיִם. הַזְכִּירוּ לְגוֹיִם הִנֵּה הַשְּׁמִיעוּ עַל יְרוּשָׁלַם, נְצָרִים בָּאִים מֵאֶרֶץ הַמְּרַחֵק, וַיִּתְּנוּ עַל עַרְי יְהוָה קוֹלָם. כְּשִׁמְרֵי שְׂדֵי הָיָו עֲלֶיהָ מִסָּבִיב, כִּי אֲתִי מְרַתָּה נְאֻם ה'. ירמיהו ד' ט"ו-י"ז

כך או כך, הנוצרים אצלנו הינם מהר אפרים, אנשים שגלו מארצם יותר ממאה שנה לפני הנבואה, ושהפסיקו לעלות לרגל לירושלים בפקודת ירבעם בן נבט יותר משלוש מאות שנה לפני ירמיהו. ודווקא הם הקוראים לעלות לירושלים, כי על פי הנבואה בעתיד לבוא ישיב ה' את שבות יהודה וישראל, ולא יעבדו עוד לאלוהים אחרים, ודוד מלך ישראל ימלוך על כולם, ותיבנה ירושלים והמקדש, ויבואו כל בשר להשתחוות לפניו.

אנו מכירים את הביטוי "אהבת עולם" בעיקר מהברכה השנייה לפני קריאת השמע, הפותחת באהבה ומסיימת באהבה:

אהבת עולם אהבתנו ה' אלוהינו, חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו.

כך הנוסח בסידור הרב סעדיה גאון, ואצל הרמב"ם. אבל בסידור הרב עמרם גאון, ואצל האשכנזים בשחרית, הנוסח **אהבה רבה**.

הבדל הנוסח הוא קדום ביותר, כאשר בארץ ישראל ובסורא היו אומרים "אהבה רבה", ואילו בפומבדיתא היו אומרים "אהבת עולם".

אמר רב יהודה אמר שמואל - אהבה רבה. וכן אורי ליה רבי אלעזר לר' פדת
בריה - אהבה רבה. תניא נמי הכי - אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה,
ורבנן אמרי אהבת עולם. וכן הוא אומר ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך
חטד. בבלי ברכות י"א

לבעל ערוך השולחן יש ניתוח מעניין בעניין:

ברכה שניה היא "אהבה רבה" לפי נוסח אשכנז, ו"אהבת עולם" לפי נוסח ספרד.
ובגמרא יש פלוגתא בזה. וכתבו רבותינו בעלי התוספות דלכן תיקנו לומר
בשחרית "אהבה רבה" ובערבית "אהבת עולם", עיין שם. וזהו כנוסח אשכנז.
והרי"ף פסק "אהבת עולם".
והמעייין בגמרא וברי"ף יראה שיש שינוי נוסחא מהגמרא להרי"ף, דבגמרא
גרסינן: תניא נמי הכי: אין אומרים "אהבת עולם" אלא "אהבה רבה".
וברי"ף הגירסא: תניא נמי הכי: אין אומרים "אהבה רבה" אלא "אהבת עולם".
עיין שם. והטור כתב בשם הגאונים "אהבה רבה". ותמיהני שהפוסקים לא
הביאו גירסת הגמרא כלל.

ולא אבין לגירסת הרי"ף: למה צריכה הברייתא לומר: אין אומרים "אהבה
רבה" אלא "אהבת עולם"? והוה ליה לומר: אומר "אהבת עולם". ולגירסא שלנו
ניחא משום דבקרא מצינו "אהבת עולם" בירמיהו ל"א, לכן אומר שאין לומר
כלשון הכתוב. אבל להרי"ף קשה, דהא בקרא לא מצינו לשון "אהבה רבה". ויש
לומר על פי המבואר בפרי עץ חיים, ד"אהבה רבה" מדריגה גבוהה מ"אהבת
עולם", אך בזמן הזה אי אפשר לומר כן. וזהו שאומר: אף על פי שמדריגה גבוהה
היא, מכל מקום אין לומר כן. ודייק ותמצא קל. ערוך השולחן, אורח חיים סימן ס סעיף א

הפשרה לומר אהבה רבה בשחרית ואהבת עולם בערבית, המקויימת בנוסח אשכנז, מקורה
בתקופת הגאונים, ובעל ערוך השולחן מפנה אותנו לתוספות להבין את פשר הדבר. לעומת זאת
נוסח ספרד נקבע על ידי הרי"ף על פי הגמרא. ואולם יש הבדל גרסאות בין הגמרא בידינו לבין
מה שהיה מונח לפני הרי"ף. ובעל ערוך השולחן מעלה קושייה טובה. הגרסא המודפסת מובנת
כי הברייתא קובעת שאין אומרים את לשון הכתוב "אהבת עולם" אלא לשון אחרת שאינה
מופיעה בכתובים "אהבה רבה".

לעומת זאת קשה להבין את הברייתא בגרסת הרי"ף – למה היה עולה על דעתי לומר "אהבה
רבה", צירוף שאינו מופיע בכתובים, ואיזה חידוש יש בכך שכן אומרים את לשון הכתוב?

לעניות דעתי סברת הרי"ף ברורה אם נשים לב להבדל במשמעות בין "אהבה רבה" ל"אהבת
עולם". כפי שאמרנו "אהבת עולם" מרמזת לעתיד לבוא, ואילו "אהבה רבה" היא בלשון הווה. לכן
"אהבה רבה" של ה' לעם ישראל עשויה להופיע בברכה מיד לפני קריאת השמע, בה אנו מצווים
"ואהבת את ה' אלוהיך" (בלשון הווה); ולא בברכה מייד לאחר קריאת השמע, שהיא ברכת
הגאולה (העתידית). ולכן מובן הקושי של הרי"ף. בסוף הוא בכל זאת קובע את הלשון "אהבת
עולם" המזכירה את הגאולה רק בגלל לשון הכתוב.

לסיכום, אהבת עולם תביא להם פירושה שה' מאהבתו יגאל את עם ישראל ויחזירם לארצם.
המקדש ייבנה בשלישית, ומוספי ראש חודש שוב נעלה ברצון.

וּבְרִית אַבּוֹת לְבָנִים תִּזְכּוֹר

אנו עומדים לפני סוף הפתיחה לתפילת מוסף של ראש חודש, וגם המילים האחרונות אינן ברורות. על איזה ברית מדובר? מי הם האבות ומי הם הבנים? ומה הקשר עם ראש חודש?

ברור כי עניין זכירת הברית אינה סתם ביטוי אלא מהותית, כי בראש השנה (שהינו בפרט ראש חודש תשרי) העניין זוכה לברכה בפני עצמה "ברוך אתה ה' זוכר הברית".

נענה על כל השאלות ביחד. יש לפחות חמש בריתות אפשריות, ברית נח, הברית בין הבתרים (שחודשה פעמיים ליצחק ויעקב), ברית חורב (שחודשה פעמיים בערבות מואב ובשכם), ברית הכהונה, וברית דוד.

המילה "ברית" מופיעה כבר בפרשת נח, וגם מוזכר שם מפורשות הרעיון שהקב"ה יזכור את הברית לבנים.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ וְאֶל בְּנָיו אֲתוּ לְאִמְרֵי. וְאָנֹכִי הִנְנִי מְקַיֵּם אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת זְרַעְכֶם אַחֲרֵיכֶם. וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם, בְּעוֹף הַבָּהֳמָה וּבְכָל חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם, מִכָּל יִצְאֵי הַתְּבֵה לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ. וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם, וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמִּי הַמַּבּוּל, וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחַת הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים - זֹאת אֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם. אֵת קִשְׁתִּי נֹתַתִּי בְּעָנָן, וְהִתֵּתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ. וְהָיָה בְּעָנָנִי עָנָן עַל הָאָרֶץ, וְנִרְאָתָה הַקִּשְׁתׁ בְּעָנָן. וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בָּשָׂר, וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל בָּשָׂר. וְהִתֵּתָה הַקִּשְׁתׁ בְּעָנָן, וְרָאִיתָהּ לְזִכָּר בְּרִית עוֹלָם, בֵּין אֱלֹהִים, וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ - זֹאת אֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר הִקְמַתִּי, בֵּינִי וּבֵין כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ. בראשית ט' ח"א-ז

בברית עם נח ובניו הקב"ה מבטיח לא לשחת כל בשר במבול, ואילו בני נח מתחייבים לקיים שבע מצוות בני נח. כמובן נח ושם בנו הינם אבותינו, ואנו תקווה שה' יזכור לנו את הברית עם נח ולא ישחית את פני הארץ במבול. בנוסף יש קשר ל"אהבת עולם" כי הבטחת הקב"ה כאן היא "עוד כל ימי הארץ" ו"לדורות עולם". אם כן, ברית נח יכול להיחשב ברית בין הקב"ה לבין "אבות" שהוא כבר הבטיח לזכור ל"בנים". ולא זו בלבד, אלא ברית נח קשור באופן ישיר לקרבנות, כי הרי הדבר הראשון שעשה נח בצאתו מן התיבה היה לבנות מזבח ולהקריב עולות.

וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַה', וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר, וַיַּעַל עֹלֹת בְּמִזְבְּחוֹ. וַיִּרַח ה' אֶת רִיחַ הַנְּיָחֹחַ, וַיֹּאמֶר ה' אֶל-לְבוֹ - לֹא אֶסֶף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם, כִּי יִצַּר לִב הָאָדָם רַע מִנְּעוּרָיו, וְלֹא אֶסֶף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי. בראשית ח' כ"א-כ"ב

ומה בנוגע לראש חודש?

וַיְהִי בְּאַחַת וָשֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן בְּאַחַד לַחֲדָשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ, וַיִּסַּר נֹחַ אֶת מִכְסֵה הַתְּבֵה, וַיֵּרָא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאָדָמָה. וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה וָעֶשְׂרִים יוֹם לַחֲדָשׁ יָבִשָׁה, הָאָרֶץ. בראשית ח' י"ג-י"ד

כלומר, חרבו המים מעל לארץ בראש השנה (שהינו גם בכלל ראש חודש), ואם נניח שלקח יום או יומים לנח לצאת ולהוציא את כל החיה מן התיבה, ייתכן שנח גם הקריב את קרבנותיו בראש חודש. קשר יותר משמעותי גלום בהבטחת הקב"ה לנח :

עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ, זָרַע וְקָצִיר וְקָר וְחָם וְקֹץ וְחָרָף וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשָּׁבְתוּ. בראשית ח' כ"ב

כלומר, חלק מהברית הינו המשך מחזוריות הטבע לפיה החודשים והעונות מתחלפים בצורה סדורה. קשר זה מצאנו כבר בבחירת המזמור "ברכי נפשי" המתאר את מחזוריות הטבע כמזמור המתאים ביותר לראש חודש.

המקום הבא הוא פוגשים בכתובים את המילה "ברית" הינו בברית בין הבתרים:

בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר - לְזָרְעוֹ נִתְּנִי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת. בראשית ט"ו י"ח

וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תְּשַׁעִים שָׁנָה וַתִּשְׁעֵ שָׁנָיִם, וַיָּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֵל שְׂדֵי, הַתְּהַלֵּךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים. וְאַתָּנָה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ, וְאַרְבָּה אוֹתָךְ בְּמֵאֵד מְאֹד. בראשית י"ז א'-ב'

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדֶת לְךָ בֵּן, וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק, וְהִקְמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזָרְעוֹ אַחֲרָיו. בראשית י"ז י"ט

בברית בין הבתרים ה' מתחייב לתת לאברהם **בנים** מרובים ולתת לבנים אלה את הארץ ("ברכת אברהם"), ואילו אברהם מתחייב למול את עצמו ואת בניו, ולהאמין בה'. בטקס הברית שימשו בהמות וצפורים מהסוגים הקרבים על המזבח בלבד (עגלה, עז, איל, תור וגוזל) אבל אברהם לא הקריב קרבן בזמן הברית, אלא רק לאחר קיום הבטחת ה' לזרע בזמן עקדת יצחק (אז הקריב איל, אחד מקרבנות ראש חודש). כמו כן לא נאמרה לשון זכירה (בסמוך מצאנו "ויזכר אלהים את אברהם", אבל זכירה זאת אינה של הברית ואינה תקפה לבניו של אברהם כי אם לקרוב משפחה). ואולם כעבור זמן כתוב שהקב"ה זוכר את הברית.

וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתְךָ, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב. שמות ב' כ"ד

לא נאמר שברית בין הבתרים התרחש בראש חודש, אבל קיימים רמזים לכך. הפרשה מתחילה עם הוצאתו של אברהם החוצה לספור את הכוכבים, דבר שאפשר לבצע בצורה מיטבית בזמן המולד, בחשכת לילה ללא ירח. ובאמת נאמר בזמן הברית שחשכה גדולה נפלה על אברהם. סביר גם שטקס המסמל את אמונת אברהם בה' לעומת הסובבים אותו שסגדו לשמש ולירח יתרחש בזמן שלא רואים לא את השמש ולא את הירח (לעומת ה' שתמיד נמצא), וליתר דיוק בזמן שהשמש והירח נעלמים, המתאים לליל המולד. ייתכן שביתור הבהמות מרמז להפרדה בין החודש היוצא לבין הנכנס.

הברית עם אברהם חודשה פעמיים בהבטחת ברכת אברהם ליצחק ויעקב (**לבנים**). למרות ששם נאמר "ברכת אברהם" ולא מופיע שם המונח "ברית", היות אירועים אלה חידוש הברית מוסבר הרבה פעמים בהמשך התורה (כגון הפסוק לעיל "את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב").

הברית הבאה הינה ברית חורב.

ויאמר הנה אנכי כרת ברית, נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים, וראה כל העם אשר אתה בקרבך את מעשה ה' כי נורא הוא, אשר אני עשה עמך. שמות ל"ד י'

ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה, לחם לא אכל ומים לא שתה, ויכתב על הלחות את דברי הברית, עשרת הדברים. שמות ל"ד כ"ז-כ"ח

כאן הקב"ה מתחייב לקחת את ישראל לעם להפרות אותו ולהושיע אותו:

ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם, והקימתי את בריתי אתכם. ויקרא כ"ו ט'

כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך, ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. דברים ד' ל"א

כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה, ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים. וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים, האל הנאמן שמר הברית והחסד לא הביו ולשמרי מצותו לאלף דור. דברים ז' ח'-ט'

ואילו ישראל לקחו על עצמם את עול המצוות.

הכוונה במצוות הינו בראש ובראשונה לעשרת הדברות:

ויכתב על הלחות את דברי הברית, עשרת הדברים. שמות ל"ד כ"ח

ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות - עשרת הדברים, ויכתבם על שני לחות אבנים. דברים ד, י"ג

ובמיוחד השבת:

ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדרתם ברית עולם. שמות ל"א ט"ז

כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי. ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות, שם עולם אתן לו אשר לא יפרת. ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו ולא הבה את שם ה', להיות לו לעבדים כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי. והביאותים אל-הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי, עולתיהם וזבחייהם לרצון על-מזבחי, כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים. ישעיהו נ"ו

אבל גם לכלל המצוות:

כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך, איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני ה' אלהיך לעבור בריתו. דברים י"ז ב'

וְאֵלֵי, זֹאת בְּרִיתִי אִתְּכֶם אָמַר ה', רוּחִי אֲשֶׁר עֲלֶיךָ וּדְבָרֵי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּפִיךָ, לֹא יִמּוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זֶרַע וּזְרָעֶךָ, אָמַר ה', מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם. ישעיהו נ"ט כ"א

ונאמר במפורש שברית חורב הינה עם הבנים:

ה' אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב. לֹא אֵת אֲבֹתֵינוּ כָּרַת ה' אֵת הַבְּרִית הַזֹּאת, כִּי אֲתָנוּ אֲנַחְנוּ אֱלֹהֵי פֶה הַיּוֹם כְּלָנוּ חַיִּים. דברים ה' ב' ג'

וכן יש לשון זכירה:

וְזָכַרְתִּי לְהֶם בְּרִית רֵאשִׁימִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אִתְּכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהַיּוֹת לְהֶם לְאֱלֹהִים, אֲנִי ה'. ויקרא כ"ו מ"ה

וברית חורב נכרתה בראש חודש.

בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְּבַר סִינִי. וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים וַיָּבֹאוּ מִדְּבַר סִינִי וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבָּר, וַיַּחֲנוּ שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הַהָר. וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים, וַיִּקְרָא אֵלָיו ה' מִן הַהָר לֵאמֹר - כֹּה תֹאמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְתֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. אַתֶּם רְאִיתֶם, אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם, וְאִשָּׁא אֶתְכֶם עַל כַּנְּפֵי נְשָׁרִים וְאָבֹא אֶתְכֶם אֵלַי. וְעַתָּה אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְשָׁמַרְתֶּם אֵת בְּרִיתִי, וְהִיִּיתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאֶרֶץ. וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכַת כְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ, אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. שמות י"ט א' ו'

והביטוי "ביום הזה" מכונן לראש חודש.

אמר רבא: דכולי עלמא בראש חדש אתו למדבר סיני. כתיב הכא "ביום הזה באו מדבר סיני" וכתוב התם "החדש הזה לכם ראש חדשים" מה להלן ראש חדש אף כאן ראש חדש. תלמוד בבלי שבת פ"ו:

ברית חורב חודשה פעמיים (לבנים). בפעם הראשונה בערבות מואב לפני הכניסה לארץ המובטחת:

אֱלֹהֵי דְבָרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צָנָה ה' אֵת מֹשֶׁה לְכַרֵּת אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב, מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתְּכֶם בְּחֹרֵב. דברים כ"ח ס"ו

וְשָׁמַרְתֶּם אֵת דְּבָרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְעָשִׂיתֶם אִתְּכֶם, לְמַעַן תִּשְׁכַּחֲלוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן. אַתֶּם נֹצְבִים הַיּוֹם כְּלָכֶם, לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם, רֵאשִׁיכֶם שְׁבִטֵיכֶם זְקֵנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם, כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל. טַפְּכֶם נְשִׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּ מַחֲנֶיךָ, מִחֹטֵב עֲצִיךָ עַד שֹׂאֵב מִימֶיךָ. לְעִבְרֶךָ בְּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאֵלֹתָיו, אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ כָּרַת עִמָּךְ הַיּוֹם. לְמַעַן תִּקַּם אִתְּךָ הַיּוֹם לֹא לְעֵם וְהוּא יִהְיֶה לְךָ לְאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר דָּבַר לְךָ, וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב. וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְכֶם, אֲנִכִּי כָּרַת אֵת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֵת הָאֱלֹהֵי הַזֹּאת. כִּי אֵת אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֶה עִמָּנוּ עִמָּד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ, וְאֵת אֲשֶׁר אֵינְנוּ פֶה עִמָּנוּ הַיּוֹם. דברים כ"ח ח' ו'

ובפעם השנייה על ידי יהושע לאחר כיבוש הארץ:

וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם עַדִּים אַתֶּם בָּכֶם, כִּי אַתֶּם בְּחַרְתֶּם לָכֶם אֶת ה' לַעֲבֹד אוֹתוֹ, וַיֹּאמְרוּ - עַדִּים. וַעֲתָה הִסִּירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֹּכַח אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם, וְהָטוּ אֶת לְבַבְכֶם אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל יְהוֹשֻׁעַ: אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ נַעֲבֹד וּבְקוּלוֹ נִשְׁמָע. וַיִּכְרַת יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא, וַיִּשָּׂם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט בְּשֶׁכֶם. וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים, וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְקִימָהּ שָׁם, תַּחַת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר בְּמִקְדָּשׁ ה'.
יהושע כ"ד כ"ב-כ"ו

מצאנו גם ברית כהונה המכונה גם ברית שלום:

לְכֹן אָמַר - הֲנִנִּי נָתַן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם. וְהָיְתָה לוֹ וּלְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנָּה עוֹלָם, תַּחַת, אֲשֶׁר קִנְיָ לְאֱלֹהֵיו, וַיִּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.
במדבר כ"ה י"ב-י"ג

וכמו כן מכונה ברית לוי:

וַיִּדְעֶתֶם כִּי שְׁלַחְתִּי אֲלֵיכֶם אֶת הַמִּצְנֶה הַזֹּאת לְהִיּוֹת בְּרִיתִי אֶת לְוִי, אָמַר ה' צְבָאוֹת. בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשְּׁלוֹם, וְאַתֶּנֶם לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֲנִי, וּמִפְּנֵי שְׁמִי נַחַת הוּא. תּוֹרַת אֲמַת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעוֹלָה לֹא נִמְצָא בְּשִׁפְתָיו, בְּשִׁלּוֹם וּבְמִישׁוֹר הֵלַךְ אֲתִי, וְרַבִּים הָשִׁיב מַעֲוֹן. כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת, וְתוֹרָה יִבְקֹשׁוּ מִפִּיהוּ, כִּי מִלֶּאֶךְ ה' צְבָאוֹת הוּא. מלאכי ב' ד'-ז'

ברית הכהונה נאמרת לפנחס בן אלעזר בן אהרון הכהן, אבל חלה על בניו ובני בניו עד עולם. כמובן הכהנים הם אלה המקריבים את קרבנות ראש חודש. ולכן הנוסח לפנינו "ברית אבות לבנים תזכור" מאחל לשובם של הכהנים בימינו להקרבת קרבן המוסף של ראש חודש.

המילה "ברית" מופיעה לראשונה בהקשר לדוד המלך בברית שכרת המלך עם העם

וַיָּבֵאוּ כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַמֶּלֶךְ חִבְרוֹנָה, וַיִּכְרַת לָהֶם הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחִבְרוֹן לִפְנֵי ה', וַיִּמְשְׁחוּ אֶת דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל.
שמואל ב' ה' ג'

לענייננו הברית החשובה יותר היא הברית בין הקב"ה, המבטיח לדוד שצאצאיו יישבו על כס מלכות ישראל עד עולם, ודוד וצאצאיו לוקחים על עצמם ללכת בדרכי ה'.

וַנֶּאֱמֹן בֵּיתְךָ וּמִמְלַכְתְּךָ עַד עוֹלָם לִפְנֵיךָ, כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נֶכוֹן עַד עוֹלָם.
שמואל ב' ז' ט"ז

ולפני מיתתו דוד מזכיר אותה לשלמה:

וְשָׁמַרְתָּ אֶת מִשְׁמַרְתִּי ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכָּיו לְשָׁמֵר חֻקֹּתַי מִצְוֹתַי וּמִשְׁפָּטַי וְעִדּוֹתַי, כְּכַתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה, לְמַעַן תִּשְׁכִּיל אֶת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל-אֲשֶׁר תִּפְנֹה שָׁם. לְמַעַן יָקִים ה' אֶת דְּבָרֹוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר - אִם יִשְׁמְרוּ בְּנֵיךָ אֶת דְּרָכֶם לְלַכֵּת לִפְנֵי בְּאֲמַת בְּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם, לֵאמֹר לֹא יִכְרַת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל. מלכים א' ב' ג'-ד'

ואכן מצאנו שהבטחה זאת נקראת ברית:

וַיֹּאמֶר ה' לְשִׁלְמָה - יַעַן אֲשֶׁר הֵיטָה זֹאת עִמָּךְ, וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עֲלֶיךָ, קָרַע אֶקְרַע אֶת הַמַּמְלָכָה מֵעַלְיֶךָ, וְנָתַתִּיהָ לְעַבְדְּךָ.
מלכים א' י"א י"א

כי לא כן ביתי עם אל, כי ברית עולם שם לי, ערוכה בכל ושמרה, כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח. שמואל ב' כ"ג ה'

הטו אֲזַנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי, שָׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם, וְאַכְרַתְהָ לָכֶם בְּרִית עוֹלָם, חֹסְדֵי דָוִד הַנְּצַמְנִים. הן עד לאומים נתתיו, נגיד ומצנה לאמים. ישעיהו נ"ה ג'-ד'

כִּרְתִּי בְרִית לְבַחֲרִירִי, נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי. עד עולם אֶכִּין זְרַעְךָ, וּבְנֵיךָ לְדֹר וָדֹר כְּסֶאֶד סֶלָה. תהלים פ"ט ד'-ה'

אם ישמרו בניך בריתי, ועדתי זו אלמדם, גם בגיהם עדי עד ישובו לכסא לך. תהלים קל"ב י"ב

במקרה זה האבות הינם דוד ושלמה והבנים מלכי יהודה בזמן הבית וכן המשיח שיבא ויבנה את המקדש בשלישית ויחדש את הקרבת הקרבנות.

אז לאיזה ברית התכוון נוסח התפילה? כבר הזכרנו שבראש השנה ארבע המילים בהן אנו עוסקים מוחלפות בברכה שלמה. שם מצאנו את ברית נח

וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבֹה, וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיִּשְׁכּוּ הַמַּיִם. בראשית ח' א'

ואת הברית עם האבות

וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב. שמות ב' כ"ד

וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר, וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר. ויקרא כ"ו מ"ב

ואת ברית חורב:

וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רֵאשִׁנִּים, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם, לְהֵיוֹת לָהֶם לְאֱלֹהִים, אֲנִי ה' . ויקרא כ"ו מ"ה

וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי אוֹתְךָ בִּימֵי נְעוּרֶיךָ, וְהִקִּימוּתִי לְךָ בְּרִית עוֹלָם. יחזקאל ט"ז ט'

וייתכן רמז לברית דוד, כי במזמור קי"א לפני החלק המצוטט:

זָכַר עֲשֵׂה לְנַפְלְאוֹתַי, חֲנוּן וְרַחוּם ה' . טָרַף נֶתַן לִירְאָיו, יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ. תהלים קי"א ד'-ה'

מופיע דברי פתיחה של דוד:

אוֹדָה ה' בְּכָל-לֵבְב, בְּסוּד יִשְׁרִים וְעֲדָה. תהלים קי"א א'

ואולם ברית הכהונה לא מצאנו. מעניין שבבחירת הפסוקים של יוסי בן יוסי (הפייטן הקדום ביותר הידוע בשמו) מוחלפים שני פסוקי התהילים האחרונים בפסוקי זכרונות אחרים:

זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ, דָּבַר צְנֹה לְאֶלֶף דּוֹר. תהלים ק"ה ח'

זָכַר עֲדַתְךָ קִנִּיתָ קֶדֶם, גָּאֵלְתָּ שִׁבְט נַחֲלֶתְךָ, הִר צִיּוֹן זֶה שְׁכֵנֶתְךָ בּוֹ. תהלים ע"ד ב'

והמשך המזמור של הפסוק הראשון:

אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׁחָק. וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחֹק, לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם. ... אֵל תִּגְעוּ בְּמִשְׁיָחִי, וְלִנְבִיאֵי אֵל-תִּרְעוּ. ... שְׁלַח מֹשֶׁה עֲבָדוֹ, אֶהְרֹן אֲשֶׁר בְּחָרְבוֹ.

ואם כן, לפחות על פי נוסח זה, מופיעות כל הבריתות שהזכרנו.

האם ברכת זכרונות הינה רשימה אקראית של פסוקים בהם מופיע השורש זכר, או האם יש כאן משהו משמעותי יותר? אפשר למצוא פתרון בדברי הנביא ירמיהו:

וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר. כֹּה אָמַר ה' – אִם תִּפְּרוּ אֶת בְּרִיתֵי הַיּוֹם וְאֶת בְּרִיתֵי הַלַּיְלָה, וּלְבַלְתֵּי הַיּוֹם וְלַיְלָה בְּעֵתָם. גַּם בְּרִיתֵי תִפְּרוּ אֶת דָּוִד עַבְדִּי, מִהַיּוֹת לוֹ בֶּן מֶלֶךְ עַל כִּסְאוֹ, וְאֶת הַלְוִיִּם הַכֹּהֲנִים מִשְׁרֵתִי. אֲשֶׁר לֹא יִסְפֹּר צַבֵּא הַשָּׁמַיִם, וְלֹא יִמַּד חוֹל הַיָּם, כִּן אַרְבָּה אֶת זֶרַע דָּוִד עַבְדִּי, וְאֶת הַלְוִיִּם מִשְׁרֵתִי אֹתִי. וַיְהִי דְבַר ה' אֶל-יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר. הֲלוֹא רָאִיתָ מָה הָעָם הַזֶּה דִּבְרוּ לֵאמֹר, שְׁתֵּי הַמְּשַׁפְּחוֹת אֲשֶׁר בָּחַר ה' בָּהֶם וַיִּמָּאֲסוּ, וְאֶת עַמִּי יִנְאַצּוּן מִהַיּוֹת עוֹד גּוֹי לְפָנֶיהֶם. כֹּה אָמַר ה' – אִם לֹא בְרִיתֵי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֲקוֹת שְׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא-שְׁמַתִּי. גַּם זֶרַע יַעֲקֹב וְדוֹד עַבְדִּי אֶמָּאֵס מִזֶּרְעוֹ מִשְׁלֵיִם, אֵל זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׁחָק וַיַּעֲקֹב: כִּי אֲשִׁיב אֶת שְׁבוּתָם וְרַחֲמַתִּים. ירמיהו ל"ג י"ט-כ"ו

"לבלתי היות יומם ולילה בעיתם" ו"אם לא בריתי יומם ולילה" הינן ברית נח ("יום ולילה לא ישבותו"). "אשר לא יספור צבא השמים ולא ימדד חול הים" ו"אל זרע אברהם ישחוק ויעקב" הינן הברית בין הבתרים. "ואת הלוויים משרתי אותי" ו"שתי המשפחות אשר בחר ה' בהם" הינן ברית הכהונה. "גם בריתי תפר את דוד עבדי" ו"כן ארבה את זרע דוד עבדי" הינן ברית דוד. כלומר כל הבריתות קשורות, כולן חלק מברית אחת שהלכה ונהיתה חזקה יותר עם הזמן.

מבחינת הצד של בני האדם, בברית נח התחייבו הם לקיים מספר קטן של מצוות הכרחיות לקיום חיים מוסריים, בברית אברהם לקח הוא על עצמו ועל צאצאיו ללכת לפני ה' בצדקה ומשפט, בברית חורב עם ישראל לקח על עצמו את מצוות התורה, ובבריתות לוי ודוד לקחו שתי משפחות על עצמם חובות נוספות (הכוהנים להקריב את הקרבנות ולהורות את העם, ובית דוד למלך על העם בצדק ולשפוט משפט צדק). מבחינת הבטחות הקב"ה אין אפשרות להרבות את זרעו של אברהם מבלי לקיים את האנושות כולה, אין אפשרות להגן על עם ישראל אם צאצאי אברהם לא רבו ונהיו לעם, ואין משמעות לכוהנים המשרתים ולמלכים אם אין עם. כמו כן ברית דוד תלויה בברית הכהונה, כי הרי על המלך להיוועץ בכהן נושא האורים והתומים.

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר. יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הַרוּחוֹת לְכֹל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה. אֲשֶׁר יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יָבִיאֵם, וְלֹא תִהְיֶה עֵדוּת ה' כְּצֹאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֵה. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה – קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נּוּן, אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ, וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו. וְהֶעֱמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָל הָעֵדָה, וְצוּיַתָּה אֹתוֹ לְעִינֵיהֶם. וְנִתְּתָה מֵהוֹדֶךָ עָלָיו, לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָל עֵדוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְלִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן יַעֲמֵד וְשָׂאֵל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי ה', עַל פִּי נִצָּאוּ וְעַל פִּי יָבֹאוּ, הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתוֹ וְכָל הָעֵדָה. במדבר כ"ט ו"ו-כ"א

וַיְהִי אַחֲרָי כֵן וַיִּשְׂאֵל דָּוִד בְּה' לֵאמֹר הֲאֶעֱלֶה בְּאַחַת עָרֵי יְהוּדָה? וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו – עֲלֵה. וַיֹּאמֶר דָּוִד אָנֹכָה אֶעֱלֶה? וַיֹּאמֶר חֲבֵרָנָה. שמואל ב' ב' א'

וַיִּשְׂאֵל דָּוִד בְּה' לֵאמֹר, הֲאֶעֱלֶה אֶל פְּלִשְׁתִּים, הַתְּתַנֵּם בְּיָדֵי? וַיֹּאמֶר ה' אֵל דָּוִד עֲלֵה, כִּי נָתַן אֲתָן אֶת הַפְּלִשְׁתִּים בְּיָדְךָ. שמואל ב' ה' י"ט

וַיְהִי רָעַב בִּימֵי דָוִד שְׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרַי שָׁנָה, וַיִּבְקֹשׁ דָּוִד אֶת פְּנֵי ה' שְׁמוּאֵל ב' כ"א א'

ויבקש דוד וגוי' : שאל באורים. רש"י שמואל ב' כ"א א'

אין צורך לקבוע לאיזה ברית מתכוונים ב"ברית אבות לבנים תזכור", כי הרי ירמיהו מלמדנו שהאחרונות מסתמכות על הראשונות. וכולן מבטיחות יום בו ייבנה בית המקדש ונחזור ונקריב את קרבן מוסף של ראש חודש.